

İSTANBUL'LULARIN ZİHNİNDEKİ İSTANBUL İSTANBUL'UN KOGNİTİF İMAJININ İNCELENMESİ

Prof. Dr. Namık AYVALIOĞLU
İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

ÖZET

Lynch sınır, semt, yol, kesişme noktası ve yer belirten simge gibi elementleri bireylerin yaşadığı şehrin imajını oluşturmada kullandığını ileri sürmüştür. Bu kültürlerarası araştırma Lynch'in hipotezini daha önce yapılan çalışmalardan farklı bir kültür ortamında, İstanbul şehrinde test etmiştir.

İstanbul lu deneklerin çizdikleri kognitif haritaların analizinde şehir İstanbul Boğazı ve Marmara denizi ile sınırlanmış olarak algılanmış, kara kesimi ise sınırsız olarak imaj edilmiştir. İstanbul, Beyazıt ve Taksim merkezleri etrafında yoğunlaşmış iki alt şehircik olarak görülür, şehrin diğer yöreleri ise belirsizlik içindedir. Gecekonducular, şehirlilerden şehir imajlarında özellikle kognitif tarzları olarak farklılık göstermişlerdir. Gecekonducular kırsal kültürlerindeki "adres tarif etme" yöntemlerindeki kognitif tarzlarını haritalarına yansıtmışlardır.

Deneklerin çeşitli sosyal özellikleri (eğitim, sık seyahat etme gibi) şehri imaj etmelerinde etkin değişkenlerdir.

Veriler Lynch'in hipotezini doğrulamakla beraber sonuçlar çevre imaj prosesinin a) Çevreyi oluşturan elementlerin özellikleri, b) Algılayan bireyin özellikleri, c) Bireyin kognitif tarzı gibi elementlerin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıktığını tartışmıştır. Ayrıca sonuçların Moscovici'nin sosyal temsiller teorisi bakımından anlamlılığı da tartışılmıştır.

**GİRİŞ : Gerçek İstanbul'dan başka bir İstanbul var mıdır?:
İstanbul'luların zihnindeki kognitif haritaların incelenmesi**

Fert, fizik dünyasını oluşturan şehir ile her gün etkileşim içinde problem çözer, kararlar verir ve başarıyla hedefine doğru davranışlarda bulunur. Örneğin şehirli, kalabalık şehir merkezinde yapacağı işleri planlar, plama göre davranışta bulunduğu sırada bir mağazaya uğramaya karar verir, daha sonra da gideceği adrese daha kestirme ve estetik görünümü olan bir yoldan gider. Bu kısa hikâye de görüldüğü gibi şehirli, çevresi ile ilgili plan yapar, karar verir, mekânlarla ilgili tutumlara sahiptir ve değerlendirmeler yapar. Fert, fizik çevresi içerisinde davranışta bulunurken çevresi ile ilgili topografik bilgilere veya kognitif imajlarına başvurur (Lynch, 1960; Downs ve Stea, 1973; Bryne, 1982).

Kognitif imaj, çevreden edinilen algıların anlamlı şekilde organizasyondan oluşmuştur. Bunun varlığını yabancıya adres tarif eden bir bireyde açıkça gözleyebiliriz. Bu yapıya kognitif harita da denmektedir (Downs ve Stea, 1973). Yakın çevrenizde kaç banka, market vardır; sorusuna cevap verirken fert kognitif haritalarını kullanır. Kognitif haritada mekânlar (binalar, yollar, alanlar vs.) birbirleriyle ilişki içindedir ve fert, yol bulma sırasında hedef adresi kognitif haritasında gezinti yaparak belirler. Bu gezintide belirli mekânlar veya binalar, yol üzerinde bir soma varılacak nokta için başvuru noktası olarak kullanılır (Bryne, 1982; Altman ve Chemers, 1984).

İnsan-çevre ilişkisi coğrafyadan sosyolojiye kadar değişik disiplinlerin ilgi odağı olmuştur. Psikologlar; ferdin fizik çevresini algısı ve çevrenin zihni temsil konusunda sayılan her gün artan araştırmalar yapmışlardır. Psikolojik araştırmalar ferdin çevre ile ilgili kognitif imajının veya haritasının nasıl oluştuğunu ve ferdin çevre ile ilgili kognitif haritasını nasıl kullandığını incelemiştir. Kognitif harita ve haritalama, ferdin fizik çevresi ile ilgili bilgileri kazanması (acquisition); bu bilginin kodlanması (coding); saklanması (store); tekrarlanması (recalls) ve ilgili kodların şifresinin çözülmesini (decoding) içine alan bir proses olarak tarif edilir. Neisser (1976) da genel kognitif prosesi aynı şekilde tanımlamıştır.

Araştırmalarda kişinin topografik bilgileri ve kognitif haritaları, bir kağıt üzerine şehir haritası çizdirilmek suretiyle incelenmiştir. Bu metodolojik yaklaşımın kognitif teorisyenlerce bazı üstünlükleri vardır. Herşeyden önce laboratuarda yapılan araştırmalar sunî problemler üzerine kurulmuştur. Buna karşın tabii

bir proses olan ferдин günlük hayatında çevresiyle olan ilişkisi ve bu ilişkideki becerilerini (skill), kognitif haritalar yardımıyla incelemek, laboratuvar çalışmalarına göre üstünlük sağlar (Neisser, 1976). Bir ikinci üstünlüğü ise bu tip araştırmanın her tip fertlerle yapılabileceğidir. İnsanlar çevresi ile olan ilişkilerinde çevresini gözlemek ve tecrübe etmek, bu arada sözel ve grafik tariflerin yardımıyla çevreleri hakkında bilgi sahibi olurlar. Bu bilgilerin edinilmesi, okuma kültürüne bağlı değildir (Bryne, 1982). Dolayısıyla her tip insanda çevreleriyle ilgili kompleks bilgiler bu yolla incelenebilir. En önemli metodolojik avantaj ise ferдин kognitif haritalarım, objektif tarzda ölçülebilen fizik dünyadan gelen tenbihler ile oluşturmastır. Bunun anlamı, realitedeki kartografik haritayla karşılaştırıldığında, kognitif haritada görülecek herhangi bir hata ve tahrifat (distortiyon) deneklerin çeşitli özelliklerine atfedilebilir (Lee, 1973; Milgram, 1984).

Bu araştırmanın amacı İstanbul şehrinde yaşayan değişik grup ve yaşta İstanbul lu deneklerin İstanbul şehirni nasıl algıladıkları, deneklerin sosyal özelliklerinin ve de şehrin tarihî özelliklerinin bu algıya etkisinin ne olduğunu incelemek için düzenlenmiştir. Bunun için İstanbul'un haritası çizdirilmiştir.

Bu sahada yapılan araştırmalarda deneklerin çizdiği kognitif haritalar kartografik haritalarla karşılaştırıldığında çevrenin kognitif temsillerinin eksik, bazı mahallerin olduğundan fazla abartılmış ve tahrif edilmiş (distortion) olduğunu; bunun fertten ferde ve bir gruptan diğer gruba farklılık gösterdiği görülmüştür. Bazen denekler realitedeki çevrelerinde olmayan mekânları da kognitif haritalarında belirtmişlerdir. Araştırmalara göre kognitif temsiller fertlerin, grupların sosyal özelliklerini, ihtiyaçlarını, çevreye karşı tutumlarını ve de gelecekte olmasını istediklerini de ifade etmektedir (bkz. Downs ve Stea, 1973; Bryne, 1982). Sonuçla bu araştırmalar şehirlerin imaj edilebilirlikten yoksun olduğunu ileri sürmektedir.

Bu sahada yapılan araştırmaların taraması bu sonucu daha iyi ortaya koyacaktır. İlk öncü çalışma Lynch (1960) tarafından ABD'de Boston, Jersey City ve Los Angeles şehirlerinde yaşayan 60 denekle yapıldı. Denekler yaşadıkları şehrin haritalarını çizmenin yanısıra, çeşitli bölgelere karşı tutumlarını, şehrin çeşitli bölgeleri ile ilgili resimlere verdikleri tepkilerle belirttiler.

Lynch'in araştırmasında Boston; sınırları, semtleri ve belli başlı binaları ile detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu arada ana oto yollar belirli olmasına karşın caddeler ve bağlantıları karmaşıktır. Jersey City ise; sınırları kesin hatlar-

la belirtilmesine karşın sadece bazı semtleri, bulvarları, alanları, kognitif haritalarda belirtilmiştir. Bu arada denekler Los Angeles'da şehrin merkezini dağıtmak, cadde ve ana yolları belirsiz şekilde algılamışlar, sadece şehrin bir bölümü olan Beverly Hills olduğundan abartılı ve detaylı bir halde ifade edilmiştir.

Bunun dışında Los Angeles'in deneklerdeki imajı karmaşık ve belirsizdir. Lynch bu şehirlerin imaj edilebilirlik kalitesini;

- 1) Yollar ve kanallar (Paths);
- 2) Sınırlar veya iki coğrafik sahayı ayıran suurlar (Edges),
- 3) Semtler ve bölgeler (districts),
- 4) Şehirdeki kesişme noktaları (Nodes) ve
- 5) Yer belirten simgeler -belli başlı binalar- (Landmarks)

gibi elementler olduğunu hipotez etmiştir. Lynch'e göre birbirleriyle ilişki halindeki bu beş elementin örgün bir pattern halinde oluşu kognitif imajların oluşmasına ve şehrin kavranmasına yardımcı olur.

Daha sonraki çalışmada De Jonge (1962) Hollanda'da Amsterdam, Rotterdam The Hague ve Deft şehirlerini Lynch'in formülü ile analiz etti. Dört şehirden 97 işçi ailesinden kadın denekler Amsterdam'ı kanallar boyunca uzanan yolları ve kesin hatlarla belirtilen bir şehir olarak gösterdiler. Buna karşın Rotterdam keskin sınırları ve bunun üzerinde tarihi binalar olan, The Hague; bina simgeleri ile ve Deft şehri ise semtlerin imajları ile temsil edilmiştir. de Jonge Lynch'in beş elementinin bir şehrin, onu kullanan insanlarla ilişkisini anlamada kullanışlı bir yaklaşım olduğunu ileri sürmüştür.

Sarrien (1969), (Stea ve Downs, 1973'den alınmıştır) ABD'de Chicago şehrinde 72 işçi ve üniversite öğrencisi deneklerle yürüttüğü çalışmasında Chicago şehrinin işçi ve şehrin merkezindeki öğrencilerin belirli binalar, yollar ve semtlerle belirttiklerini, bu arada banliyölerde yaşayan öğrencilerin de yalnızca yollar ve iki sahayı ayıran sınırları önemli elementler olarak kognitif haritada gösterdiklerini ortaya çıkartmıştır.

Diğer bir çalışma Appleyard (1970) tarafından Venezuela'da Ciudad Guayana şehrinde yapılmıştır ve data Lynch'in formülü ile analiz edilmiştir. 320 denekle "yapılan çalışmada deneklerin yaşadıkları şehir hakkında sınırlı bilgileri

olduğu, şehrin merkezî bölgelerinin bütün SES gruplarınınca benzer şekilde algılandığı ve de deneklerin yaşadıkları semtleri detaylı olarak kognitif haritalarında temsil ettiğini bulmuştur.

Appleyard diğer araştırmalardan farklı olarak iki tip harita tespit etmiştir: Bunlar seri meydana getiren harita (sequential map) ve mekânsal harita (spatial map) olarak ifade edilir. Seri meydana getiren haritada yollar, caddeler kesişme noktalarında bütünlük oluşturacak şekilde bağlantılıdır. Mekânsal haritada ise yollar ve semtler çoğu kez bağlantısız ve birbiriyle ilişkisiz haldedir. bu çalışmanın verileri ayrıca deneklerin, eğitim seviyesinin yükselmesi ile daha zengin ve detay kognitif haritaya sahip olduklarını göstermiştir.

Appleyard'ın 1976'da Ciudad Guayana'da tekrar ettiği çalışmada daha önceki araştırmasından farklı sonuçlar elde etmiştir. Düşük sosyo-ekonomik gruplardan deneklerin şehir ile ilgili bilgilerinin daha kompleks ve geniş olduğunu bulmuştur. Bu sonuçları da düşük SES grubun, yüksek SES gruba göre çalışmak için daha çok şehirde seyahat etmek zorunda olduklarına atıf etmiştir. O'na göre kognitif haritalar kültürel elementlerden etkilenmektedir. Appleyard'ın (1976) bu sonuçları Orlaane'ın (1973) Los Angeles'da (ABD) değişik SES ve etnik gruplardan elde ettiklerinden farklılıklar göstermektedir. Düşük SES'li İspanyol asıllı ve zenci denekler şehrin çok sınırlı imajına sahiptir. Kendi yaşadıkları semt ve getholann dışındaki şehri kaba hatlarıyla gösterebilmişlerdir. Buna karşın yüksek SES grubu şehri, kognitif haritalarında detaylı ve kompleks bir bütün halinde çizmiştir. Nitekim deneklerin sosyal ilişkileri ile ilgili toplanan veriler düşük SES grubunun sosyal ilişkilerinin kendi semtlerinde yoğunlaştığını göstermiştir. Bu sonuç kognitif haritadan elde edilenlerle paralellik içindedir.

Francescato ve Mebane (1973) de Roma ve Milano şehrinin imajlarını ve şehirlielerin çeşitli çevre elementlerine karşın atitütlerini incelemiştir. 118 Roma ve Milano'lu denek Lynch'in elementlerine göre değerlendirmeleri Milano'nun imajının Roma şehrine göre daha sistemli bir bütün olduğunu göstermiştir. Bu durum Roma ve Milano'nun fizik yapısına bağlanmıştır. Milano bir merkez etrafında gelişmiş şehir olmasına karşın, Roma dağınk merkezlidir. Çeşitli sosyal grupların şehir imajlarında da farklılıklar bulunmuştur, örneğin düşük SES gruplarının şehir imajları daha sınırlıdır.

Milgram ve Jadelet (1976), Lynch'in görüşü çerçevesinde 1984'de Paris'te ve New York'da bu çalışmayı tekrar etti. 218 Paris'li denek kognitif haritalarında ortaya çıkan önemli elementler şehir etrafında elips şeklindeki sınır, şehir

merkezini banliyölerden ayıran ana oto yol ve şehri sarmalayan Sen nehridir. Bir sonraki elementler ise Arc de Triomphe, Notre Dame Cathedral ve Eyfel kulesi gibi tarihi yer belirten simgelerdir. En çok bilinen yol olarak da Champ Elyses'dir.

Paris'liler şehir merkeziyle ilgili geniş ve detaylı imajlar kullanmalarına karşın şehrin banliyölerini hiç belirtmemişlerdir. Bu araştırmanın en ilginç bulgularından biri de yaşlı deneklerin Paris'in yeni gelişen ve çok katlı yüksek binaların bulunduğu modern semt La Defense'i kognitif haritalarında belirtmemiş olmalarıdır. Bu semt genç öğrenci denekler tarafından olağandan fazla büyütülerek temsil edilmiştir. Bu arada özellikle genç denekler realitede olmayan elementleri de Paris şehrinde varmış gibi göstermişlerdir.

Milgram'a (1984) göre bu arzu edilen Paris'tir ve kognitif temsiller gelecekte arzu edilen elementleri de içermektedir. Milgram'm (1984) New York çalışmasında 332 denek şehrin merkezî kısmını Manhattan olarak algılamıştır. Verilerin gösterdiği kadarıyla da şehir ile ilgili imaj sadece deneklerin tecrübelerinden değil, şehrin çeşitli kesimleriyle ilgili stereotipleri ve tutumları da yansıtmaktadır. Çok değişik etnik grupların yaşadığı New York'da Paris'ten farklı olarak deneklerin yaşadığı semt kognitif haritada önemli element olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Milgram, New York'lularda şehrin kolektif imajının parça parça (fregmantary) olduğunu ve bunun da deneklerin toplumdaki sosyal konumlarından etkilendiğini ileri sürmüştür.

Buraya kadar yapılan taramadan da görüldüğü üzere insanların yaşadıkları şehri nasıl algıladıkları sorusunu Lynch'in elementlerine göre inceleyen saha araştırmaları; yollar, sınırlar, bölgeler, kesişme noktaları ve yer belirten simgeler gibi elementlerin azlığı karşısında şehirlerin algılanabilirlik özelliğinin yok olduğu sonucunu ileri sürmüştür. Bireylerin yaşadıkları şehrin imajlarını Lynch'in teklif ettiği gibi yollar, sınırlar, bölgeler, kesişme noktaları ve yer belirten simgeler gibi beş elementin algılanabilirliği oranında kompleks ve örgün kognitif haritalar oluşturdukları göstermektedir. Bu arada kognitif haritaların eksik, bazı kesimlerinin büyütülmüş, realite haritaların eksik, bazı kesimlerinin büyütülmüş, realiteden farklı oluşmuş ve hatta realitede mevcut olmayan elementlerin temsil edildiği bulunmuştur. Bu durum bir fertten diğer ferde, bir gruptan diğerine farklılık göstermiştir. Bu durum fertlerin ve grupların ihtiyaçları ve kültürel özellikleri gibi değişkenlerin etkisi sonucudur.

Buraya kadar taranan harita çalışmaların yanında kognitif haritaların nasıl geliştiği ve elementlerinin ne olduğu sorusunu araştıran saha ve laboratuvar araştırmaları vardır. Bu araştırmaların bu proje ile ilgili olanları burada kısaca gözden geçirilecektir.

Pailhous (1984) de rapor edildiği gibi Shemyakin (1962) doğuştan görmez ve normal çocuk denekler ile yaptığı araştırmada çevrenin iki tip temsili (representatation) olduğunu gözlemiştir. Birinci tip deneklerin mekânda hareketleriyle ilgili temsiller, ikincisinde ise mekânı oluşturan birbiriyle alakalı objelerin temsilidir. Shemyakin birinci çevre temsillerinin ikincisinde ise mekânı oluşturan birbiriyle alakalı objelerin temsilidir. Shemyakin birinci çevre temsillerinin ikincisinin gelişmesinin temellerini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Nitekim Pailhous (1984) taksi şoförleriyle yaptığı saha araştırmasında bunu göstermiştir. Aynı coğrafi çevrede yapılan seyahatin uzun süre tekrarı (örneğin, 2,5 saate karşın 6,5 saat) daha detay mekândaki objeler arası ilişkiyi gösteren kognitif haritaların oluşmasına sebep olmuştur.

Daha önce değinildiği gibi topografik haritalarla mukayese edildiğinde çoğu kez büyük tahrifatlar görülmektedir. Bu tahrifatlar şehrin kompleks kesimlerinde; örneğin, şehrin alışveriş merkezi ve bireyin yaşadığı semtin, olduğundan fazla detaylı oluşu; bu arada oto yolların kısa, düz bir çizgi halinde oluşu ve hiç detay olmayışı gibi; kesişme noktaları ve köşeler de dik açılar halinde algılanmıştır. Bu durum oto yolların monotonluğu ve üzerinde Lynch'in elementlerinin bulunmayışından kaynaklanabilir. Bu aynı zamanda harita çizimindeki, başlangıç noktasının özelliklerine de bağlıdır. Örneğin denek uzun düz bir oto yolu gösteriyorsa yol üzerindeki sapmalar düz olarak gösterilme eğiliminde olmuştur (Bryne, 1982). Ayrıca harita çizimi şehir merkezine doğru ise mesafe şehir merkezinden dış kısma kıyasla olduğundan daha az hesap edilmiştir. Fakat Golledge ve Zannaras (1973) ABD'de bunun tam tersini bulmuştur. Fakat ABD'deki şehir merkezlerinin daha az çekici olduğunu tartışmıştır. Kısa yollar, uzun yollara göre daha uzun (Bryne, 1979), çok virajlı yollar da düz yollara göre daha uzun algılanmıştır (Lee, 1970; Bryne, 1979). Şehir merkezindeki mesafeler, banliyölerdeki monoton ve uzayıp giden yollara göre daha uzun algılanmıştır. Yolun algısı çevrenin özelliklerine bağlıdır (Bryne, 1979). Aynı şekilde Canter (1975) Londra'daki devamlı otobüs yolcularını metro yolcularına göre mesafeyi daha uzun algıladıklarını bulmuştur. Bryne (1982)'a göre çevredeki elementlerin hatırlanışı deneklerin mesafe tahminini etkilemektedir.

Kognitif haritalarda bireylerin yaşadıkları şehrin iyi bildikleri yol kesişme noktalarını dik açı şeklinde algıladıkları görülmektedir. Bryne (1979) laboratuvar ve saha araştırmasında 60° ve 120° köşelerin 90° olarak algılandığını bulmuştur.

Bryne (1982; 1983), laboratuvar ve saha araştırmalarının ışığında çevre kognitif haritaların "Ağ haritası" (Network maps) ve "Vektör haritası" (Vector maps)'ndan meydana geldiğini ileri sürmüştür. Ağ haritası; seyahat edilen yol veya yollar üzerinde devamlılık içinde ve birbiri ardına gelen mekânlar, kesişme noktalarından oluşan kanallardır. Bu kanalların başlangıç ve bitiş noktası vardır ve her yol şehirde seyahat halindeki bireye hareket programı sağlar, her kesişme noktası da talimat içerir. Bryne ağ modelini bilgisayarda geliştirilen semantik hafıza teorisindeki yayılma hareketi (spread activation) kavramıyla benzerlik içinde kullanmaktadır. Bunda her hareketin yayılması bir kesişme noktasında başlar ve diğerinde sona erer ki bu nokta yeni hareketin başlangıcı olur. Paris ve Londra'daki metro istasyonlarında seyahat güzergahlarını gösteren ışıklı tablo, yolcuların gideceği mekânları kolayca bulabilmeleri için böyle bir sistemi kullanmıştır. Ağ haritası şehre, yukarıdan düz bir coğrafik bakıştan başka bir şey değildir. mekânlar, kesişme noktaları birbirleri ile bağlanmıştır (Bryne, 1982, s. 246).

Buna karşın vektör haritası real mekânının kuşbakışı kopyasına benzer, herhangi bir detaylı şehir haritası buna örnek teşkil edebilir. Birbirleriyle ilişkili binalar, haritalar, meydanlar ve kesişme noktaları bireyin o mekânlarla olan hatıraları, tutumları vektör haritasının elementleridir. Vektörel haritalar sadece çok iyi bilinen mekân hakkında geliştirilebilir.

Siegel ve White'm (1975) (bkz. Bryne, 1982) çocuk denekleri, kognitif haritalarını çizerken önce bilinen yolu son noktasına kadar çizmiş (ağ haritası) ve bağlantılı diğer yola geçmezden önce bu yol üzerindeki ilgili mekânlar üzerine çeşitli objeleri yerleştirmişlerdir. Dolayısıyla vektör haritasının, ağ haritasından daha sonra geliştiği ileri sürülebilir (aynı konu için bkz. Hart ve Moore, 1973, s. 285). Bireylerin kognitif haritalarında ağ ve vektör haritasından hangisini kullandığı haritada yer alan özelliklere bağlıdır. Ağ haritasında mesafeler çok sayıda kesişme noktalarının birleştirilmesiyle gösterilir. dolayısıyla mesafe tahminleri köşeli dönüş ve viraj sayısının çok olduğu; yollar, çok iyi bilinen ve ferden geçmişte amların olduğu mekânlar ağ haritası üzerinde uzun şekilde

gösterilmiştir. Ağ haritasında yönler sağa, sola veya "dosdoğru" şekilde gösterilmiştir, dolayısıyla dönüş açılan 90° lik bir eğim gösterir. Yollann diğer yollarla birleşmesi sırasındaki hatalar vektör haritalarında ortaya çıkar. Vektör haritasında mekânla ilgili objelerin yerleştirilmesi ve buna dayanan mesafe tayinleri cadde veya sokakların birleştiği açı hataları, bireyin o çevreyi kullanma tecrübesiyle azalır (Bryne, 1982).

Sonuçta, Shemyakin (1963) ferdin o anki hareketiyle ilgili temsilleri ve mekânı oluşturan objelerin ilişkisiyle ilgili temsilleri ve Appleyard'ın (1970; 1976) seri meydana getiren harita (sequential map) ve mekânsal harita kavranılan Bryne'nin (1982) Ağ (Network) ve Vektör (Vector) haritası ile benzerlik içindedir.

Bu araştırma İstanbulluların kognitif haritalarını inceleyerek İstanbul'un nasıl algılandığı ve bu algının nasıl organize edildiğini araştırmayı amaçlamıştır. Tarih boyunca birbirinden çok farklı olan Bizans ve Osmanlı kültürlerini yaşamış olan İstanbul içersinde bugün yapılanıyla bu kültürlerin izlerini görmek mümkündür.

Günümüz İstanbul'u hızlı gelişen nüfusuyla ki 6 milyonu aşmaktadır (Nüfus sayımı 1985, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü). Şehir yapısı olarak da bu gelişmeye paralel olarak hızla değişmektedir. Özellikle şehrin merkezi tarihî karakterini korumakla beraber, dış kabuğu oluşturan kesimler kırsal alanlardan gelen göçler sonucu yeni yapılanmaya sahne olmaktadır. Bir kısmıyla tarihî özelliklerini koruyan, diğer kesimleriyle sür'atle değişen İstanbul'un İstanbullular tarafından nasıl algılandığı bu çalışmanın araştırma konusudur.

Özellikle İstanbulluların süratli yapılaşma oluşumu içindeki şehirlerini algılamalarında Lynch'in (1960) yollar, sınırlar, bölgeler, kesişme noktaları ve yer belirten simgelerin neler olduğu ve İstanbul'un şehir olarak imaj edilebilir olup olmadığı sorulan, İstanbulluların kognitif haritaları ve İstanbul'un topografik haritası mukayese edilerek incelenecektir.

Bu araştırmanın İstanbul gibi bugüne kadar yapılan araştırmalardan farklı bir kültürde yapılmış olması Lynch'in beş elementinin farklı bir kültürde geçerliliğinin test edilmesidir ve bu sahada kültürlerarası verilere ihtiyaç vardır (Altman ve Chemers, 1984). Türkiye batı ve doğu kültürünün kesişme noktasında olup yaklaşık 200 yıldır batılılaşma yolundadır. Lynch'in şehrin algılanabilirliği

hipotezi batı kültürlerinde yapılan araştırmalarda desteklenmiştir. Belki Türk kültürünün özellikleri çevre-insan ilişkileri Lynch'in elementlerinin dışında başka elementlerle algılamasına yol ağmış olabilir. Bu araştırma spekülâtif olarak böyle bir hipotezi de tartışacaktır.

İstanbul'un bu araştırma için diğer önemi İstanbulluların yaygın olarak İstanbul haritasını kullanmamalarından kaynaklanmaktadır. Gözlenen kadarıyla da İstanbul'un, sadece merkezî kısmını içine alan ve yalnızca turistlere hitap eden çok genel ve küçük haritası vardır. Londra, Paris ve diğer batı şehirlerinde özellikle Metro'nun oluşu, büyük bir ihtimalle de batı kültürünün çevre-insan ilişkilerine yaklaşımı sonucu birey, şehir ile etkileşimde topografik harita ve planlardan faydalanır. Bu harita ve planlar çoğu kez şemalaştırılmış haritalar olup, araştırmalardan elde edilmiş şehir kognitif haritalarına benzerler (Bryne, 1982). Dolayısıyla, karmaşık topografik haritalarda olduğu gibi haritanın okunup, realiteyle ilişkiye geçirilmesi zorluğu (Downs ve Stea, 1973) bu tip planlarda daha az gözlenir ve değişik eğitim seviyelerindeki bireyler bile bu tip plan veya haritaları okuyup kolaylıkla adres bulabilirler.

Şehirli, çevresinden aldığı tenbihleri kognitif haritalarında oluşturur. Bunu iki malumat sistemiyle elde eder (Appleyard, 1973 s. 112). Direkt çevreyle ilgili tecrübeleri ve dolaylı kaynaklardan (arkadaş ve yabancılarla olan iletişiminden, kitaplardan, iletişim araçlarından) ve de haritalardan malumat edinir. Bu çeşitli kaynaklardan çevresiyle ilgili elde ettiği malumatları birey, sembolik formlara çevirerek organize bir bütün bilgi sistemi haline getirir. Kısaca bireyin kognitif haritaları oluşur. Bu oluşum sırasında şehirdeki mekân imajları çoğu kez parça parça haldedir, işte o noktada özellikle topografik harita ve planlar bu parçaların bir bütün pattern haline(*) gelmesine yardımcı olur.

Sonuçta şehrin planı ve şemaları, şehirliye çevresini kolaylıkla algılama ve algılarının bütün halinde organize edilmesine yardımcı olacaktır. İstanbulluların kognitif haritaları incelenerek, şehirli için böyle bir yardımcı vasıtanın olmayışının onları algılamam bu araştırma için uygun bir saha oluşturmuştur.

* Bu proses sırasında fert, olması gereken modelinden (a model of likelihood) veya hipotezinden hareketle dağınık parçaları bir bütünlük kazandıracak şekilde birleştirir ve anlam kazandırır (Anderson, 1981; Bartlett, 1950).

Bu araştırmada daha önceki çalışmalarda kognitif haritaların oluşmasına etkisi görölen cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi, yaş, İstanbul'da halen yaşadığı semt, ikamet süresi değişkenleri kontrol edilmiştir.

Cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve yaş değişkenleri şehri nasıl algıladıklarını tayin edici değişkenler olarak bulunmuştur (Bkz. Altman ve Chermers, 1984). Daha önce tartışıldığı gibi düşük ekonomik seviyedeki grupların şehir imajlarını yaşadıkları bölgeye yoğunlaştırdıkları ve şehrin diğer kısımlarını imaj edemedikleri gözlenmiştir (Orleana, 1973). Buna karşın yüksek SES beyazlarda şehrin imajı bütün ve detaylıdır. Bu belki de yüksek SES grubun şehrin imkanlarını daha iyi kullandıklarını göstermektedir. Bu durum Appleyard'ın (1976) Venezuela çalışmasındaki bulgular hariç, diğerlerinde Saarien (1969), De Jonge (1962), Appleyard (1970), Milgram (1984), Francescato ve Mebane (1973), Karan, Bladen ve Singh (1980) doğrulanmıştır.

Lynch'in (1960) ileri sürdüğü gibi çevre kognitif haritaları bireylerin algılan, çevre içindeki kendilerine has farklı hedefleri, farklı tecrübe ve aksiyonlarının neticesidir. Bundan dolayı da fertten ferde farklılıklar gösterirler. Bir ferdin, cinsiyeti, yaşı, gelir düzeyi, şehirde halen yaşadığı semt, ikamet süresi değişkenleri onun şehirde değişik tecrübeler elde etmesine sebep olabilir.

Bu çalışmada İstanbul'da yaşayan gecekonduların şehir imajı da araştırılmıştır. Gecekondular kırsal kesimden büyük, şehirlere göç edenlerin kurduğu yerleşim birimleridir. Halen İstanbul nüfusunun % 45'i bu bölgelerde yaşamaktadır (Karpas, 1976; Ayvalıoğlu, 1981; Arkonaç, 1989). Türkiye'deki gecekondular bu özellikleriyle, gelişmiş batı toplumlarındaki Slum'lardan farklıdır (Ayvalıoğlu, 1981; Karpas, 1976). Gecekonduların kırsal kökenli kültürel geçmişlerinin tesiri İstanbul'u algılamalarında nasıl temsil edilmiştir? sorusu kognitif temsillerin yalnızca çevrede var olan elementleri içermediğini, ferdin bu kognitif temsillerde beklentilerini ve arzularını da projekte ettiğini ileri sürer. Dolayısıyla, gecekonduların şehir hayatına uyum sağlamak ve yakın bir gelecekte şehirli olmak konusundaki yüksek motivasyonları (Karpas, 1976) kognitif haritalarındaki temsillerde görölebilir. Bu hipotez gecekondulu deneklerin kognitif haritaları incelenerek test edilecektir.

Bu araştırmada "şehirde sıklıkla seyahat etmek" değişkeni de kontrol edilmiştir. Daha önce tartışıldığı gibi bireyin şehirde sık seyahat etmesi onun çevresiyile daha fazla etkileşime girmesine ve çevre algılarının kompleks ve bütünleş-

miş patern olmasına sebep olur. Vektörel haritadaki hatalar çevreyi sıklıkla tecrübe etme sonucu azalır (Bryne, 1982), bu hipotez Orlean (1973) ve Pailhous'un (1984) amprik verileri ile doğrulanmıştır. Dolayısıyla, şehirde sık seyahat eden deneklerin kognitif haritalarında çevrenin daha detaylı ve karmaşık şekilde temsil edileceği beklenebilir. Bu araştırmada şehirde sık seyahat etme değişikliğinde farklılık gösteren deneklerin kognitif haritalarındaki farklılık gösteren deneklerin kognitif haritalarındaki elementler, bu elementlerin realitedeki yerlerine uygun yerleştirilmeleri ve diğer elementlerle olan ilişkisinin realiteye benzerliği incelenerek araştırılacaktır.

Bu çalışmanın son araştırma problemi sosyal temsiller (Social representations) hipotezini (Moscovici, 1984) İstanbulluların kognitif haritalarında değerlendirmektedir.

Daha önce tartışıldığı gibi insanlar yaşadıkları şehrin temsillerini zihinlerinde organize eder, kognitif temsillerde çeşitli cadde ve sokakları belli bir tarzda birbirleriyle birleştirir ve bir semt diğer semtle ilişkiye geçirilir. Bireylerin şehrin çeşitli kesimleri hakkında değişik tutumları oralardaki değişik tecrübelerini izlerini taşır veya ortaya çıkarır. Ayrıca bugünkü şehirler tarihin derinliklerinden günümüze kadar birikerek gelen yapılaşmalardır. Bu realiteye şehirlilerin kendi aralarındaki etkileşimini de eklemek gerekir. Şehir, bu gelişim içinde sosyal gerçeklik de kazanır. tarihin çeşitli dönemlerinde ortaya çıkan mimarî yapılar, çeşitli sosyal fonksiyonları ve o devrin estetik değerlerini temsil eder.

Günümüzde şehirdeki tarihî binalar, camiler, saraylar, çeşitli mimarideki kubbeli yapılar, medreseler, anıtlar, yollar, parklar, piknik alanları, tarihî değerlerle yüklü olarak karşımıza çıkar, bazen de o günün değerleriyle donanarak geliştirilmiş simgeler haline gelirler. O sosyal çevrede fonksiyonu olan şehirli, algılarını bu değerlerle donatır. Hatta bunlar bireyin diğer sahalardaki kognitif temsillerinin organizasyonunda etkili olur (Anderson, 1983). Ayrıca şehrin değişmeyen ve simgesi haline gelen binaları, yollar ve yapıları tarihteki olaylarla köprü kuran mitlerin uyanmasına neden olabilir. Bu durum, şehirlide kolektif bir hafızanın gelişmesine sebep olur. Maurice Halbwachs (1950), (bkz. Lynch, 1973, s. 303), Modern Paris'i analizinde bu yapıların şehirlileri birbirine bağlayan, bir güç oluşturduğunu ve kendi aralarında aym lisanı konuşmaları için zemin oluşturduğunu ileri sürer.

Sosyal dünyadan gelen sosyal tenbihler, grubu oluşturan bireylerle birlikte müşterek bir anlam kazandırılır. Bu anlam grubun beraberce geçmişteki tecrübelerine dayanır. Grup üyesi fertlerin sosyal dünyaya müşterek anlam (shared meaning) kazandırmaları sonucu ortaya çıkan temsilleri Moscovici (1984, s. 17) tarafından sosyal temsiller (social representations) olarak nitelendirilmektedir.

Fertler kendi başlarına çevreleri ile iletişimleri sonucu temsiller oluştururlar, fakat sosyal temsiller paylaşılmış ve müşterek anlam kazandırılmış tenbihlerdir. Bu proses bir insan grubundaki dil gelişimine benzetilebilir. Nasıl dili oluşturan semboller çeşitli objeleri tanımlamaya yarıyorsa, sosyal temsiller de grubun beraberce yaşadığı tecrübeleri ve onlara kazandırdığı anlamları içeren sembollerdir (Moscovici, 1984, Barlett, 1950). Moscovici (1984) nin, sosyal temsiller kavramını bu araştırma İstanbulluların kognitif haritalarında sıklıkla belirtilen elementleri inceleyerek dolaylı olarak test edecektir.

Sonuç olarak, bu kültürlerarası araştırma Lynch'in hipotezini İstanbulluların kognitif haritalarında belirttikler sınır, yol, semt, kesişme noktası ve yer belirten simge elementleri ve bu elementlerin birbirleriyle olan ilişkisini incelemek suretiyle test edecektir. Lynch'in hipotezi yanında İstanbulluların imajları Bryne'ın ağ ve vektör harita modeline göre de incelenecektir.

Deneklerin cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, doğum yeri, oturduğu semt, semt değişikliği, İstanbul'da ikamet süresi ve şehirde seyahat sıklığı gibi özelliklerinin şehrin kognitif imajına etkisi incelenecektir.

İstanbul gecekondulularının İstanbullu imajlarına geldikleri kırsal kültürün etkisi de şehirlelerin imajı ile mukayese edilerek araştırılacaktır. Son olarak Moscovici'nin sosyal temsiller teorisi İstanbullu deneklerin ortaklaşa algıladıkları elementler incelenerek dolaylı olarak test edilecektir.

METOD

430 kadın-erkek denek, İstanbul'unun 12 semtinden ve bu yerleşim birimlerini oluşturan 95 bölge veya mahallesinden random olarak seçilmiştir. Saha araştırmasında deneklerden kendilerine sağlanan kağıt ve kalem yardımıyla İstanbul'un haritasını çizmeleri istenmiştir. Saha çalışması bir kadın, bir erkekten oluşan dokuz grup saha araştırmacısı tarafından yürütülmüştür.

DENEKLER

Random olarak 220 erkek ve 210 kadın denek, evlerinde ve iş yerlerinde temas edilerek araştırma yürütülmüştür. İstanbul'un ikamet listelerinin olmaması (residential listing) nedeniyle aşağıdaki işlemin uygulanmasıyla denekler seçilmiştir.

Önce İstanbul'u oluşturan 17 mahallî belediye bölgesi belirlenmiş daha sonra da bu belediye bölgelerine düşen semtler yine random olarak tespit edilmiş ve her bölgeyi oluşturan 3 ve 4 semtten 10'ar denek seçilmiştir. Semtlerin seçimi, o bölgenin büyüklüğü göz önüne alınarak yapılmıştır.

Denekler, her 50 ev veya işlerinden bir denek alınmak suretiyle seçilmiştir. Dolayısıyla, ilk denekle temas edildikten sonra o semtte 50 işyeri veya ev sayılmış ve böylece ikinci denek adayı bulunmuş ve temas edilmiştir. Bu metodla toplam 470 denekle temas edilmiş, bunlardan 18'i İstanbul'da beş yıldan daha az oturan ve 23'ü de araştırmaya katılmak istemeyen denekler olmuştur. bu durumda geriye 430 denek kalmış ve katılmayan toplam 41 denek de araştırmanın denek sayısının % 9'unu oluşturmuştur. Bu yolla elde edilen 430 denek İstanbul'un model popülasyonu oluşturduğu düşünülmüştür.

SORU CETVELİ

Araştırmanın soru cetveli iki bölümden oluşmaktadır. birinci bölüm, deneklerin demografik özelliklerini ve şehirdeki yaşantılarıyla ilgili sorulan kapsamaktadır. Bunlar;

- a) Cinsiyeti
- b) Yaş grubu
- c) Eğitim seviyesi
- d) Mesleği
- e) Doğum yeri
- f) İstanbul'da oturduğu semt
- g) Bu semtte kaç yıldır oturduğu
- h) İstanbul'da oturduğu semt ve çalıştığı semt
- ı) Geçtiğimiz hafta içinde şehirdeki seyahatleri
- i) Günlük yaşantının büyük kısmının geçtiği yer

dir.

Soru cetvelinin ikinci bölümü ise boş bir kağıt ve üzerinde kuzey-güney yönleri işaret edilmiş ayrıca yönelim sağlamak üzere Beykoz, Kadıköy ve Kartal semtleri deneklere verilmiştir. daha önce 50 kadar denek ile yapılan ön test araştırması, deneklerin yönelim sağlamak bakımından semt işaretlerine ihtiyaçları olduğunu göstermiştir. Daha önceki çalışmalar da bu konuya işaret etmektedir (Bkz. Karan, Bladen ve Singh, 1980, Bryne, 1983).

SAHA ÇALIŞMASININ YÜRÜTÜLMESİ

İstanbul'un çeşitli semtlerinden random olarak seçilen deneklere "İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümünde İstanbulluların, İstanbul'u nasıl gördüğü konusu araştırılmaktadır, bize yardımcı olur musunuz?" şeklinde soru yöneltilmiştir. Deneklerden "Evet" cevabım verenlere, "önce size durumunuz hakkında birkaç soru soracağız ve daha sonra bize İstanbul'un planım şu verdiğimiz kağıda çizmenizi isteyeceğiz" açıklaması yapılmıştır.

Soru cetvelinin uygulaması bittikten soma deneklere "şu verilen kağıt üzerine İstanbul'un planım çiziniz, planının güzel ve çirkin olması diye birşey yoktur, bir bunu araştırmıyoruz. Bu konuda kendinizi rahat hissedin. Size bu kağıtta yardımcı olmak üzere kuzuy-güney yönleri ve de genelde hepimizin bildiği birkaç yer haritada gösterilmiştir. Örneğin, Beykoz şurası, Kadıköy ve Kartal buralarda. Şimdi de sizden istediğimiz bize İstanbul'un haritasını yapabildiğiniz kadarıyla bu verilen kağıda çizmenizdir. daha sonra İstanbul'un semtlerini, sırayla yollarını çizin. Bu işlemden sonra İstanbul'un önemli binalarını, (bunlar devlet dairesi, otel vs. olabilir), anıtları, camiileri, tarihi binaları da haritada gösteriniz. Ayrıca daha önce işaretlediğiniz semtler hakkında ne düşünüyorsunuz" denmiş ve talimatlar deneklere sırayla verilmiştir.

Araştırmayı yürüten araştırmacılar, 9 gruptan oluşmuş ve biri kız diğeri de erkek psikoloji 2. ve 3. sınıf öğrencileridir. Araştırma, 1986 Aralık ile 1987 Mayıs ayı arasında yapılmıştır.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Soru cetveli İstanbul'un çeşitli semtlerinden random olarak seçilen 430 deneğe uygulanmıştır. Veriler SPSS paket programıyla analiz edilmiştir. Analiz sırasında bazı itemlerin cevaplandırılmamış olması 36 deneğin verilerinin analiz dışında tutulmasına sebep olmuş ve analiz 394 denek ile yapılmıştır.

394 denegin % 51.3 Erkek, % 48.7 Kadındır (Tablo 1'e bakınız). Yaş dağılımları ise % 42.1 18-25 yaş grubu, % 32.2'si 26-35 yaş grubu, % 12.7'si 36-45 yaş grubu, % 9.4'ü 46-55 yaş grubu, % 3.3'ü ise 56 ve üstü yaş grubundadır. Denekler, eğitim seviyesine göre % 1.5 hiç yok, % 14.2'si ilkokul, % 16.5 ortaokul, % 39.1 lise, % 28.2 ise üniversite eğitimi görmemiş olup, ortalama eğitim seviyesi ortaokul ile lise arası eğitim seviyesidir (Bkz. Tablo 1). Deneklerin mesleklerine göre dağılımı ise % 2'si işsiz, % 33'ü emekli, % 15.7'si ev kadını, % 16.0'ı öğrenci, % 18.7'si işçi, % 19.0'ı memur, % 5.4'ü ticaret, % 10.8'i serbest meslek (Bkz. Tablo 1). deneklerin; % 41.4'ü İstanbul, % 58.6'sı ise İstanbul dışında doğmuştur.

Kaç yıldır İstanbul'da oturuyorsunuz sorusuna göre deneklerin dağılımı % 18.6'sı 5-9 yıl, % 21.7'si 10-19 yıl, % 13.22'si 20-30 yıl, % 4.5'i 30 ve üstü, % 42'si de doğum yeri şeklindedir. Deneklerin oturdukları semtler 12 İstanbul ilçesinden olup dağılım Tablo 1'de verilmiştir. Deneklerin kaç yıldır buldukları semtte yaşadıkları sorulduğunda, dağılım % 21.6'sı, 1-5 yıl, % 26.6'sı , 6-10 yıl, % 22.3'ü 11-20 yıl, % 8.6'sı 21-30 yıl ve % 20.8'i 30 ev üstü yıldır aynı semtte oturmaktadır. Çalıştıkları semt ile ikamet edilen semte göre dağılım ise % 51.5'i aynı semt; % 29.4'ü çalıştığı semt ile ikamet edilen semtin yakın, % 12.4'ü ise işyeri ile ikamet edilen yerin uzak, % 6.9'u ise çok uzak olduklarını söylemişlerdir.

Geçtiğimiz hafta içinde kaç semt ziyaret ettikleri ve semt ismi sorulduğunda % 5.1'i hiç ziyaret yapmadıklarını, % 8.9'u bir semt ziyaret ettiklerini, % 15.0'i iki semt, % 30.7'si üç semt, % 13.7'si dört semt, % 26.2'si ise 5 ve daha fazla semt ziyareti yaptıklarını söylemişlerdir.

Tablo : 1 Deneklerin Şahsî Özelliklerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	%	Yaş Grubu	%	Eğitim Seviyesi	%	Mesleği	%
1. Erkek	51.3	1. 18-25	42.1	1. Hiç yok	1.5	1. İşsiz	2.0
2. Kadın	48.7	2. 26-35	32.2	2. İlkokul	14.2	2. Emekli	3.3
(n=394)		3. 36-46	12.7	3. Ortaokul	16.5	3. Ev hanımı	15.7
		4. 47-55	9.4	4. Lise	39.1	4. Öğrenci	16.0
		5. 56 ve üstü	3.6	5. Üniversite	28.7	5. İşçi	18.7
		(n=394)		(n=394)		6. Memur	19.0
						7. Ticaret	15.4
						8. serbest	10.8
						(n=394)	

Tablo : 1 ' devamı

Doğum Yeri	%	İstanbul'da Oturduğu Semt	%
1. İstanbul	41.4	1. Bakırköy	9.2
2. İstanbul dışı	58.6	2. Beşiktaş	8.2
	(n = 394)	3. Beyoğlu	9.0
		4. Eminönü	10.6
		5. Fatih	8.1
		6. Kadıköy	12.9
		7. Eyüp	7.1
		8. Sarıyer	8.3
		9. Şişli	6.0
		10. Üsküdar	9.5
		11. Zeytinburnu	5.8
		12. Kartal	5.1
			(n = 394)

Kaç Yıldır İstanbul'da Oturduğu	%	Oturduğu Semt ve Çalıştığı Semt	%
1. 5-9	18.6	1. Aynı semt	51.5
2. 10-19	21.7	2. Çalıştığı semt oturduğu semte yakın	29.4
3. 20-30	13.2	3. Çalıştığı semt oturduğu semte uzak	12.4
4. 30 ve üstü	4.5	4. Çalıştığı semt oturduğu semte çok uzak	6.9
5. Doğum yeri	42.0		(n=394)
	(n=394)		

Geçtiğimiz Hafta İçinde Ziyaret Edilen Yer Sayısı	%
1. Hiç ziyaret yapmamış	5.1
2. Bir yer ziyareti	8.9
3. İki yer ziyareti	15.0
4. Üç yer ziyareti	30.7
5. Dört yer ziyareti	13.7
6. Beş yer ve daha fazlası	26.2
	(n = 394)

SONUÇLAR

İSTANBULLULARDA ŞEHRİN TOPLAM İMAJI

İstanbuluların kognitif haritalarının her biri iki araştırma yardımcısı tarafından bağımsız olarak değerlendirilmiştir*. değerlendirme, diğer araştırmacıların da (Appleyard, 1970; Francescato ve Mebane, 1973; Milgram, 1976) kullanılan 1 ve 3 nolu ölçütler (kriterler) ve de bu araştırmanın hipotezlerini test etmek üzere geliştirilmiş ölçütlere göre yapılmıştır. Bunlar;

1. Şehirdeki odak noktalarının işaretlenmiş olması (Alanlar vs.)
2. Haritadaki farklı elementlerin sayısı
3. Lynch'in beş elementinin frekansı;
  - e) Yollar,
  - b) Sınırlar,
  - c) Bölgeler,
  - d) Kesişme noktaları ve
  - e) Yer belirten simgeler.
4. Yolların birbirleriyle bağlantıları
5. Haritadaki elementlerin realitedeki mevkiilerine uygun yerleştirilmeleri.

394 İstanbullu deneklerin kognitif haritalarında 10368 farklı element belirtilmiştir. Ortalama her denek için, $m=27$ olup $SD = 16.59$ 'dur.

Deneklerin % 61.2'si İstanbul'un denizden olan sınırların haritalarda temsil etmişlerdir. İstanbul Boğazı kuzeyden-güneye doğru iner ve Marmara Denizi ile birleşerek bir huni şeklini oluşturur. boğaz köprüsünden geçerek yay şeklinde uzanan Çevre Yolu da haritada temsil edilen sınırlardandır (% 32.1). Deneklerin kognitif haritalarında temsil edilen diğer elementler Haliç ve üzerindeki üç köprüsüdür (Tablo 2).

* Kısa bir eğitimden sonra iki araştırmacı 20'şer haritayı ayrı ayrı belirtilen kriterlere göre değerlendirmiş, sonra da bu haritalar diğer araştırmacıya verilip tekrar değerlendirilmesi istenmiştir. Araştırmacılar arası uyuma, Spedman, rho $r = +76$, $P 0.001$ ' dir.

Tablo : 2 İstanbul'un Kognitif Haritasındaki Sınır (Edges) Elementler ve Frekansları

	%
İstanbul Boğazı	62.2
Marmara Denizi	63.1
Haliç	58.9
Haliç Köprüsü	35.9
Boğaziçi Köprüsü ve Çevre Yolu	32.1
Sirkeci Demiryolu	23.4
Haydarpaşa Demiryolu	11.2
Şişli-Kasımpaşa E-5 Yolu	9.1
	(n = 394)

İstanbul'un kognitif haritasında sıklıkla belirtilmiş semtler; Beyazıt (% 36.5), Sultanahmet (% 31.2), Eminönü (% 29.9), Kadıköy (% 28.4), Taksim (28.1), Şişli (% 22.6), Beşiktaş (% 19.2), bu arada Çamlıca (% 7.2), Zeytinburnu (% 4.5) da düşük frekans ile kognitif haritalarda belirtilmiştir (Tablo 3).

Tablo : 3 İstanbul'un Kognitif Haritasında Temsil Edilen Semtler ve Frekansları

	%
Beyazıt	36.5
Sultanahmet	36.2
Eminönü	29.9
Karaköy	28.1
Taksim	28.1
Şişli	22.6
Aksaray	21.2
Beşiktaş	19.2
Dolmabahçe	18.7
Üsküdar	17.7
Beyoğlu	17.3
Bakırköy	16.9
Bağdat Caddesi (Göztepe, Suadiye, Fenerbahçe, Moda)	13.4
Fatih	11.2
Sarıyer	9.7
Eyüp	9.3
Topkapı	8.6
Çamlıca	7.2
Zeytinburnu	4.5
	(n = 394)

Kognitif haritada en yüksek frekansla temsil edilen yollar; boğaz köprüsünden geçen, bir ucu Trakya kısmının otoyoluna bağlanan diğer kısmı Anadolu yakasındaki Ankara yoluna bağlanan ve yay şeklinde gösterilen otoyoldur (% 32.1). İkinci önemli yol Sirkeci-Ataköy sahil yoludur (% 24.2). Sirkeci demiryolu (% 23.4), Boğaz-Dolmabahçe yolu (% 21.6) da aym önemde belirtilmiştir. kognitif haritalarda frekansı en düşük yollar Beyazıt-Fatih-Edirnekapı yolu (% 10.1) ve Şişli-Taksim-Aksaray yolu (% 9.1) dur (Bakınız Tablo 4).

Tablo : 4 İstanbul'un Kognitif Haritasında Belirtilen Yollar

	%
1. Köprü, Çevre Yolu (Trakya E-5, Ankara E-5)	32.1
2. Sirkeci-Ataköy Sahil Yolu	24.2
3. Sirkeci Demiryolu	23.4
4. Boğaz-Beşiktaş-Dolmabahçe Yolu	21.6
5. Aksaray-Topkapı Yolu	16.7
6. Bostancı Sahil Yolu	15.2
7. Bağdat Caddesi	13.4
8. Vatan caddesi	13.1
9. Beyazıt-Fatih-Edirnekapı Yolu	10.1
10. Şişli-Taksim-Aksaray Yolu	9.1

(n = 394)

İstanbulu denekler kognitif haritalannda toplam olarak 1573, ortalama $M = 3.99$ yol belirtmişlerdir. Bu yolların birbirlerine bağlantılı olması; 1 - realiteye çok uygun, 6 - tamamiyle bağlantısız yollar şeklinde mertebelendirilen 6 skalalı bir ölçek ile değerlendirilmiştir. Buna göre İstanbulluların kognitif haritalanndaki yollar $M = 4.55$, ayrıca oto yollarının kesişme noktalarının çoğu, Bryne (1982) nın bulgularıyla paralellik içinde, dik açı oluşturcak şekilde birleştirilmiştir.

Ana yönleri belirten odak veya kesişme noktaları olarak İstanbulluların kognitif haritasında; Beyazıt Meydanı (% 36.5), Sultanahmet Meydanı (% 36.2), Eminönü Meydanı (% 29.9), Taksim Meydanı (% 21.2), Dolmabahçe (% 18.7), Beşiktaş (Barbaros Bulvan Kavşağı) (% 19.2), Kadıköy Meydanı (% 28.4), Okmeydanı (% 10.6) belirtilmiştir. Bu meydanlar çeşitli yönlere dağılan yolların kesişme noktaları olarak belirtilmişlerdir.

Haritalarda belirtilen bu kesişme noktalan incelendiğinde mekânlarla çok sayıda yer belirten simgelerin yerleştirildiği gözlenmektedir (Tablo 5).

Tablo : 5 İstanbul'un Kognitif Haritasında Belirtilen Yer ve Belirten Simgeler (Landmarks)

		%
Beyazıt Meydanı	Kapalıçarşı	36.2
	İstanbul Üniversitesi Binası	26.5
Sultanahmet Meydanı	Sultanahmet Camii	36.3
	Ayasofya	17.2
	Adliye Binası	8.6
	Gülhane Parkı	23.5
	Topkapı Sarayı	17.3
Eminönü Meydanı	Galata Köprüsü ve İskele	35.9
	Yeni Camii	11.2
	Mısır Çarşısı	17.4
Karaköy	Karaköy Vapur İskelesi ve Limanı	15.3
Taksim	Taksim Meydanı ve Atatürk Anıtı	28.1
	Atatürk Kültür Merkezi	11.7
	Etap Oteli	5.2
	Hilton Oteli	9.1
Fatih	Fatih Su Kemerli	7.1
	Fatih Camii	9.4
	Belediye binası	3.3
Aksaray	Aksaray Meydanı	21.2
	Lâleli Camii	7.3
	Aksaray Üst Geçidi	18.6
Dolmabahçe	Dolmabahçe Stadi ve Kesişme Noktası	
	Saat Kulesi ve Müze	18.7
Beşiktaş	Beşiktaş Barbaros Bulvarı Kavşağı	19.2
Kadıköy Meydanı	Kadıköy İskelesi ve Meydanı	28.4
Okmeydanı	Hürriyet Abidesi	4.8
Şişli	Şişli Kesişme Noktası	19.3

Denekler kognitif haritalarında 3193 yer belirten simge işaretlemişlerdir, bu her haritada ortalama $M = 8.10$, $SD = 11.07'$ dir. Bunlar, frekansına göre;

a) Köprüler	360
b) Önemli binalar	326
c) Camiler	316
d) Müzeler	301
e) Abideler ve anıtlar	296
f) Parklar	246
g) Hastaneler	222
h) Alışveriş merkezleri	196
ı) Tiyatro ve sinemalar	154

Yer belirten simgelerin % 67.2'si şehrin Beyazıt, Sultanahmet, Eminönü, Karaköy, Taksim, Şişli ve Kadıköy merkezî noktalarında (focal points) toplanmıştır, % 32.8'i ise bütün şehre dağılmış haldedir (Tablo 5).

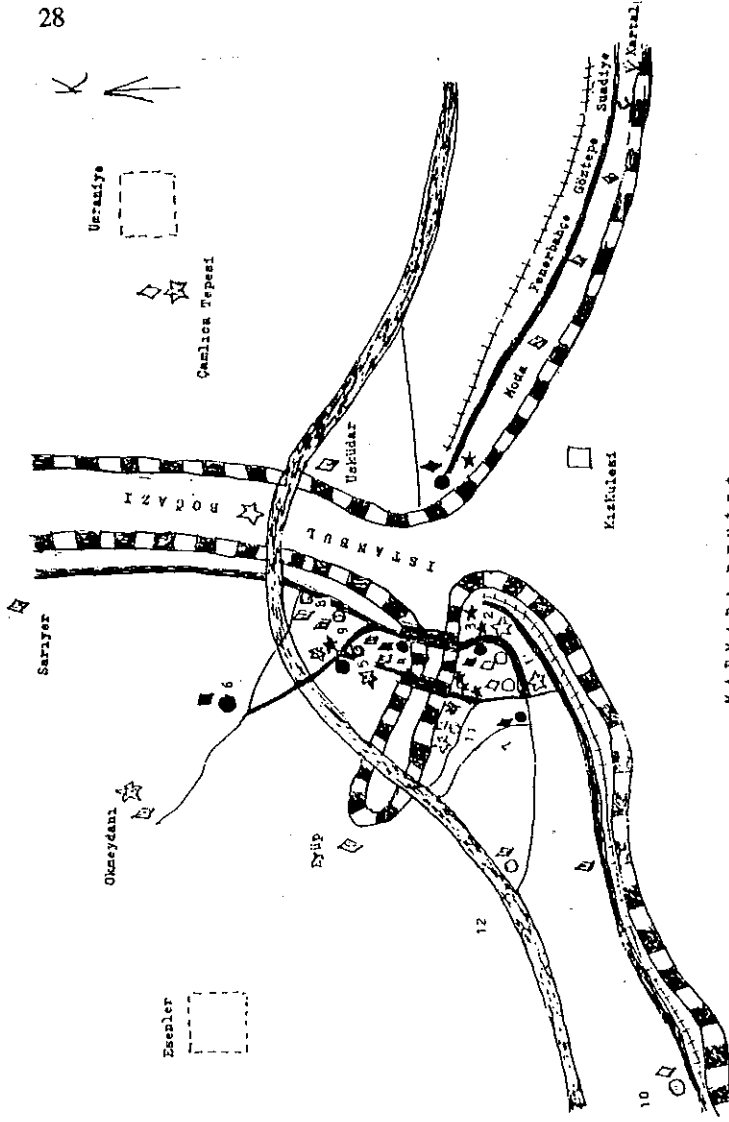
İstanbulu deneklerin çizdiği kognitif haritaların genelde 10.368 elementinin ne derece gerçek İstanbul haritasına benzediği 5 ölçekli bir skala ile değerlendirilmiştir (1. benzer, 2. Oldukça benzer, 3. Az benzer, 4. Benzemez, 5. Hiç benzemez). bu analize göre İstanbul'un kognitif haritaları gerçek haritayla az benzerlik içersindedir. ($M = 3.168$, $SD = 1.55$).

Kognitif haritadaki semtlerin gerçek haritaya uygunluğu yine yukarıdaki 5 ölçekli skala ile yapılmıştır. Buna göre kognitif haritalarda belirtilen semtler gerçek haritalardaki yerlerine göre "az benzer ile benzemez" sahalarda belirtilmiştir ($M = 3.76$, $SD = 6.73$). Yollar ise $M = 3.99$, $SD = 2.203$ ile kognitif haritalarda gerçekteki yerlerinden uzak sahalarda gösterilmişlerdir. Yolların birbiriyle bağlantılarının gerçek haritalardakine benzerliği de yine 5 ölçekli bir skala ile değerlendirilmiştir. bu analize göre İstanbulu denekler yolların, birbirleriyle bağlantılarını kognitif haritalarda realiteden farklı şekilde temsil etmişlerdir ($M = 4.55$, $SD = 1.65$).

Simge belirten yerlerin (anıt, camii, önemli binalar vs.) gerçek haritaya göre doğru yerleştirilme dereceleri aynı 5 ölçekli skalaya göre değerlendirilmiş ve kognitif haritalardaki yerleştirmelerinin $M = 2.54$, $SD = 1.48$ "oldukça benzer" ile "az benzer" arasında olduğu gözlenmiştir.

Buraya kadar ki analizler sonucu 394 İstanbullu deneğin toplam İstanbul imajı şekil 1'deki gibi çizilebilir (Bkz. Ek Şekil 1). İstanbulun sınırları Boğaz ve

Marmara denizi ile belirtilmiştir. kara parçası üzerinde herhangi bir sınır bulunmamaktadır. Eski şehir İstanbul'u yay gibi saran İstanbul Surları deneklerin çok azı tarafından (15 kişi) algılanmıştır. Yollardan İstanbul Boğaz Köprüsünü geçen E-5 en fazla algılanandır. Şekil 1'e bakıldığında en çok algılanan semtler Beyazıt, Sultanahmet, Eminönü, Karaköy ve Taksim'dir. buralar aynı zamanda şehrin odak noktalarıdır. Bu semtlerde yer belirten simgeler de çok yaygın haldedir ve İstanbullu denekler bunu yüksek frekansla kognitif haritalarında göstermişlerdir.

YER BELİRTEN SİMSİZLER

- 1- Kıpalcıartı: 26.3
- 2- Sultanahmet Camii: 30.2
- 3- Haliç Köprüleri: 35.9
- 4- Boğaz Köprüsü: 37.1
- 5- Taksim Akademi Müzesi: 38.1
- 6- T.Ü. Binası: 26.5
- 7- Mecidiyeköy İskelesi: 26.4
- 8- Gülhane Parkı: 23.5
- 9- Dolmabahçe Sarayı: ve
- 10- Saat Kulesi: 15.7
- 11- Mısır Çarşısı: 17.4
- 12- Topkapı Sarayı: 17.3
- 13- Ayasofya: 17.2
- 14- Çamlıca Tepesi: 13.0
- 15- Akademi Kültür Mrk.: 11.7
- 16- Yeni Camii: 11.2
- 17- Fatih Camii: 5.4
- 18- Mithat Paşa: 9.1
- 19- Adilîye Binası: 8.6
- 20- Fatih S. Kemeri: 7.1
- 21- Etiler Oteli: 5.2
- 22- Harbiye Anıtsal: 4.8

MERKEZİ NOKTALAR (FOCAL POINTS)

- 2- Sultanahmet: 34.1
- 3- Etiler: 29.9
- 4- Karaköy: 28.4
- 5- Taksim: 28.1
- 6- Sığir: 22.6
- 7- Akarney: 21.2
- 8- Beşiktaş: 19.2
- 9- Dolmabahçe: 17.7
- 10- Bakırköy: 16.9
- 11- Fatih: 11.2
- 12- Topkapı: 8.6

Yollar (Path)	Emlar (Edge)	Kaa.Yeri (Node)	Sant (District)	Mer. Binası (Landmark)
31-50	■ ■ ■ ■	○	◇	☆
21-30	—	●	◆	★
10-20	—	⊙	◇	★

Şekil 1 : İstanbulun 394 İstanbullu Denek Tarafından Toplam İmajı

İSTANBULLU DENEKLERİN ÇEŞİTLİ SOSYAL ÖZELLİKLERİNİN İSTANBUL İMAJLARINA ETKİSİ

İstanbulu deneklerin cinsiyet, eğitim seviyesi, yaş, meslek, oturduğu semt, doğdukları şehir, kaç yıldır bugünkü semtte oturdukları, semt değişikliği, işyeri ve ikâmet yeri farkı, deneğin geçtiğimiz hafta içindeki şehir seyahatı değişkenlerinin İstanbul'un imajının oluşmasına etkisi Multiple Regression analizi ile incelenmiştir. Analizde İstanbul'da oturduğu semt etkili bir değişken olarak çıktığında bir alt kademe analiz yapılarak İstanbul şehirli ve gecekondulu deneklerin o değişkende farklılıkları mukayese edilmiştir.

SOSYAL ÖZELLİKLERİN İSTANBUL'UN GENEL ALGISINA ETKİSİ

Analizde deneklerin haritalarda gösterdikleri 10641 çeşit elementin hangi sosyal özellik değişkenlerinden etkilendiği incelenmiştir.

Multiple Regression analizinin belirttiği gibi deneklerin eğitim seviyesinin yükselmesi, gecekondu bölgesine karşı şehirde oturmak, şehirde geçen hafta çok sık seyahat etmiş olmak İstanbul'un kognitif haritasında fazla elementin gösterilmesinde çok etkin değişkenlerdir. Bu arada deneğin yaşının yükselmesi, daha önce başka semtlerde de oturmuş olmak ve deneğin çalıştığı yer ile oturduğu yerin oldukça uzak olması da orta seviyede etkili değişkendir (Tablo 6).

Tablo 6: Parametre B'nin Multiple Regresyon Etkisi ve Deneklerin Standardize Edilmiş (B*) Sosyal Özelliklerinin Kognitif Haritadaki Genel Algının Realiteye Benzemesine Etkisi

	B	B*	
Cinsiyet	0.91937310	0.02990	
Yaş	0.1027446	0.07458	1
Doğum Yeri	0.1231478	0.03955	
mesleği	0.13217211	0.017664	
Eğilimi	0.3617342	0.103655	2
İstanbul'da oturduğu semt	-0.9061763	-0.14303	3
İstanbul'da kaç yıldır oturuyor	0.2011199	0.02056	
Bugünkü semtindeki ikâmet süresi	-0.4970752	-0.5524	
Daha önce kaç semt değiştirmiş	-0.1406611	-0.06763	4
Çalıştığı yer	0.1061623	0.06911	5
Ne sıklıkla seyahat eder	0.1409335	-0.19973	6

- (1) $F(11, 382) = 1.85, P 0.10$
 (2) $F(11, 382) = 7.66, P 0.001$
 (3) $F(11, 382) = 10.61, P 0.000$
 (4) $F(11, 382) = 1.81, P 0.10$
 (5) $F(11, 382) = 1.87, P 0.10$
 (6) $F(11, 382) = 14.93, P 0.000$

Beklenilenin tersine cinsiyet ve doğum yeri önemli bir değişken değildir.

Şehirli denekler ve gecekondulu denekler, haritalarında gösterdikleri elementlerin sayısı bakımından anlamlı farklılık göstermiştir; şehirli deneklerden daha fazla elementi haritalarında göstermiştir (Bkz. Tablo 7).

Tablo 7: Şehirli ve Gecekondulu Deneklerin Kognitif Haritalarında Belirttikleri Genel Elementlerin Sayısının Karşılaştırılması⁽¹⁾

	M	SD	N
Şehirli	30.02	4.36	287
Gecekondulu	19.73	5.41	107

(1) $t_{(392)} = 19.86, P 0.0000$

Şehirli ve gecekondulu deneklerin bu elementleri, realiteye uygunluk bakımından 5 ölçekli skalada mukayese edildiğinde şehirli deneklerin, gecekondulardan daha çok gerçek haritaya benzer harita çizdikleri görülmektedir ($\chi^2(4) = 51.62, P 0.000$) (Tablo 8).

Tablo 8: İstanbul Şehirli ve Gecekondulu Deneklerin Kognitif Haritalarının Realitedekine Benzemede Farklılıkları⁽¹⁾

	Şehirli	Gecekondulu
1. Benzer	13.6	6.42
2. Oldukça benzer	34.1	11.7
3. Az benzer	24.14	32.1
4. Benzemez	10.54	29.96
5. Hiç benzemez	16.32	34.24
	(n = 287)	(n = 107)

(1) $\chi^2(4) = 51.62, P 0.0000$

SEMTLERİN VE YOLLARIN ALGISI

Toplam 7848 semt ve yolların sayısının deneklerin hangi sosyal özelliğinden etkilendiği, Multiple Regression analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre erkekler, eğitim seviyesi yüksek olanlar, şehirli denekler, İstanbul'da ikâmet süresi uzun olan denekler ve de şehirde son bir haftada sık seyahat eden denekler daha çok semti ve yolların kognitif haritalarında göstermişlerdir (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9: Parametre B'nin Multiple Regresyon Etkisi ve Deneklerin Standardize Edilmiş (B*) Sosyal Özelliklerinin Kognitif Haritalardaki Semt ve Yol Sayısına Etkisi

	B	B*	
Cinsiyet	-2.615742	-0.08966	1
Yaş	-0.884459	-0.06012	
Doğum Yeri	2.360263	0.09099	
mesleği	0.393169	0.04913	
Eğitimi	0.169693	0.16131	2
İstanbul'da oturduğu semt	-1.191165	-0.14242	3
İstanbul'da kaç yıldır oturuyor	1.628266	0.11588	4
Bugünkü semtindeki ikâmet süresi	0.1094618	0.01139	
Daha önce kaç semt değiştirmiş	0.371077	0.01671	
Çalıştığı yer	2.623659	0.06763	
Ne sıklıkla seyahat eder	1.240713	0.16464	5

$$(1) F(11, 382) = 2.387, P 0.02$$

$$(2) F(11, 382) = 3.17, P 0.001$$

$$(3) F(11, 382) = 10.37, P 0.000$$

$$(4) F(11, 382) = 3.43, P 0.001$$

$$(5) F(11, 382) = 10.42, P 0.000$$

Şehirli deneklerin ve gecekondulu deneklerin semt ve yol sayısındaki farkı "t" testi ile incelenmiş ve arada anlamlı bir fark bulunmuştur. Şehirli denekler anlamlı sayıda daha fazla semti ve yolu haritalarda işaretlemişlerdir ($t_{(392)} = 19.04, P 0.000$) (Bkz. Tablo 10).

Tablo 10: Şehirli ve Gecekondu Deneklerin Kognitif Haritalarında Belirttikleri Genel Elementlerin Sayısının Karşılaştırılması⁽¹⁾

	M	SD	N
Şehirli	22.64	3.95	287
Gecekondu	14.07	4.52	107

(1) $t_{(392)} = 19.04$, $P = 0.0000$

Ayrıca şehirli deneklerin gecekondu deneklerle semtleri realiteye uygun belirtmeleri 5 ölçekli skalada mukayese edilmiştir. Şehirli denekler gecekondulardan anlamlı bir şekilde farklı olarak semtleri ve yolları realiteye uygun olarak yerleştirmişlerdir ($\chi^2(4) = 2431.6$, $P = 0.000$) (Bkz. Tablo 11).

Tablo 11: İstanbul Şehirli ve Gecekondu Deneklerin Kognitif Haritalardaki Semtleri ve Yolları Realitedekine Uygun Yerleştirmedeki Farklılıkları⁽¹⁾

	Şehirli	Gecekondu
1. Benzer	9.8	9.25
2. Oldukça benzer	17.75	14.88
3. Az benzer	21.5	17
4. Benzemez	26.7	30.1
5. Hiç benzemez	24.165	28.6
	(n = 6485)	(n = 1363)

(1) $\chi^2(4) = 2431.6$, $P = 0.0000$

YER BELİRTEN SİMGELERİN ALGISI

Kognitif haritalarda belirtilen toplam 2793 yer belirten simgenin deneklerin hangi sosyal özelliklerden etkilenmiştir sorusu Multiple Regression analizi incelenmiştir.

Analizde erkekler, yüksek eğitim seviyesi olanlar, şehirli denekler, uzun süredir İstanbul'da yaşayan denekler ve geçtikleri hafta daha çok şehirde seyahat eden denekler, daha çok sayıda amt, camii, önemli bina, müze, parklar vs. haritalarında göstermişlerdir (Bkz. Tablo 12).

Tablo 12: Parametre B'nin Multiple Regresyon Etkisi ve Deneklerin Standardize Edilmiş (B*) Sosyal Özelliklerinin Kognitif Haritalardaki Anıt, Camii, Önemli Bina vs. Gibi Yer Belirten Simgelerin (landmarks) Sayısma Etkisi

	B	B*	
Cinsiyet	-0.03167311	-0.08171	1
Yaş	-0.4978715	-0.05334	
Doğum Yeri	-1.622409	0.08120	
Mesleği	0.1362644	0.00419	
Eğitimi	1.837696	0.13405	2
İstanbul'da oturduğu semt	-0.8967101	-0.17134	3
İstanbul'da ikâmet süresi	1.1120362	0.07907	4
Bugünkü semtindeki ikâmet süresi	0.3222171	0.00105	
Daha önce kaç semt değiştirmiş	0.2020634	0.02505	
Çalıştığı yer	0.4632711	0.04981	
Ne sıklıkla seyahat eder	0.3222171	0.10541	5

(1) $F(11, 382) = 3.67, P 0.001$

(2) $F(11, 382) = 9.11, P 0.000$

(3) $F(11, 382) = 12.62, P 0.000$

(4) $F(11, 382) = 2.14, P 0.02$

(5) $F(11, 382) = 7.53, P 0.000$

Şehirli deneklerin haritalarında yer belirten simgeler gecekondulu deneklerinkinden anlamlı farklılık göstermiştir. Şehirli daha çok sayıda yer belirten simge behrtmişlerdir (Bkz. Tablo 13).

Tablo 13: Şehirli ve Gecekondulu Deneklerin Kognitif Haritalarındaki Yer Belirten Simgelerin Sayısının Karşılaştırılması⁽¹⁾

	M	SD	N
Şehirli	7.57	2.12	287
Gecekondulu	6.1	1.06	107

(1) $t_{(392)} = 6.71, P, 0.001$

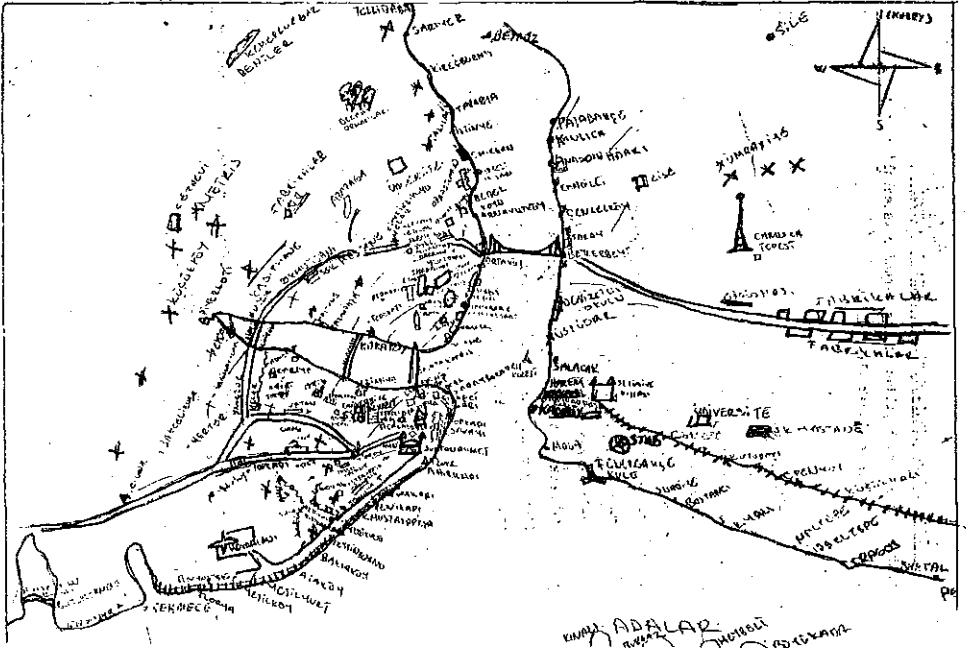
İSTANBUL'UN KOGNİTİF HARİTALARINDAN BAZI ÖRNEKLER

Bu araştırmada denek olarak kullanılan 394 denek arasında rastgele seçilen ve çeşitli sosyal özelliklerine göre farklılık gösteren deneklerin çizdikleri

birkaç haritayı kalitatif olarak incelemek buraya kadar yapılan kantitatif analize daha açıklık kazandıracaktır. Bunun için cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, şehirli, gecekondulu ve şehirdeki seyahat sıklığı değişkenlerinde farklılık gösteren 7 denek rastgele olarak seçilmiş ve haritaları bundan sonraki kısımda incelenmiştir.

HARİTA : 1

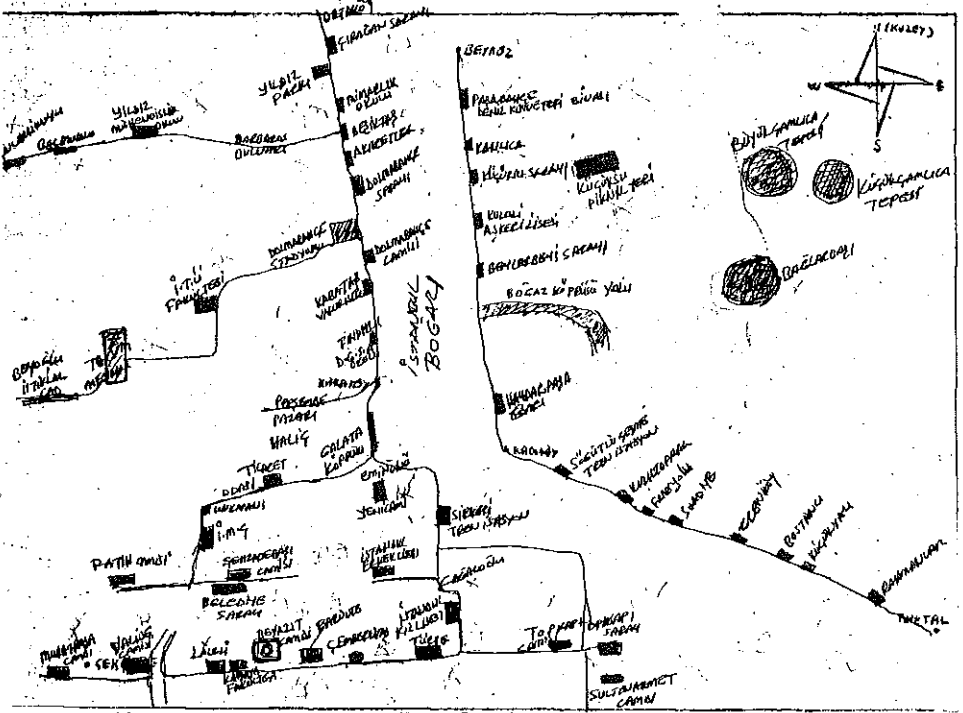
Bu harita üniversite mezunu reklâmcı 29 yaşındaki bir kadın denek tarafından çizilmiştir. Denek İstanbul doğumlu, 10 yıldır Fındıkzade'de ikâmet etmekte olup, Cağaloğlu'nda çalışmaktadır ve daha önce de Nişantaşı'nda oturduğunu ifade etmiştir. Deneğin oturduğu semt Fındıkzade, iş semti Cağaloğlu ve civarı; Beyazıt, Sultanahmet, Eminönü en ince detayına kadar haritada belirtilmiştir. Şehrin Taksim ve Şişli kesiminde oldukça detaylı şekilde belirtilmiştir. Fakat Anadolu yakası denek tarafından daha az bilinen yerlerdir. Deneğin hafta içinde şehirde yaptığı seyahat sayısının yanında, eğitim ve mesleği gibi değişkenlerin çizdiği kognitif haritaların gerçek haritaya oldukça benzemesini bir dereceye kadar açıklayabilir.

HARİTA : 1

HARİTA : 2

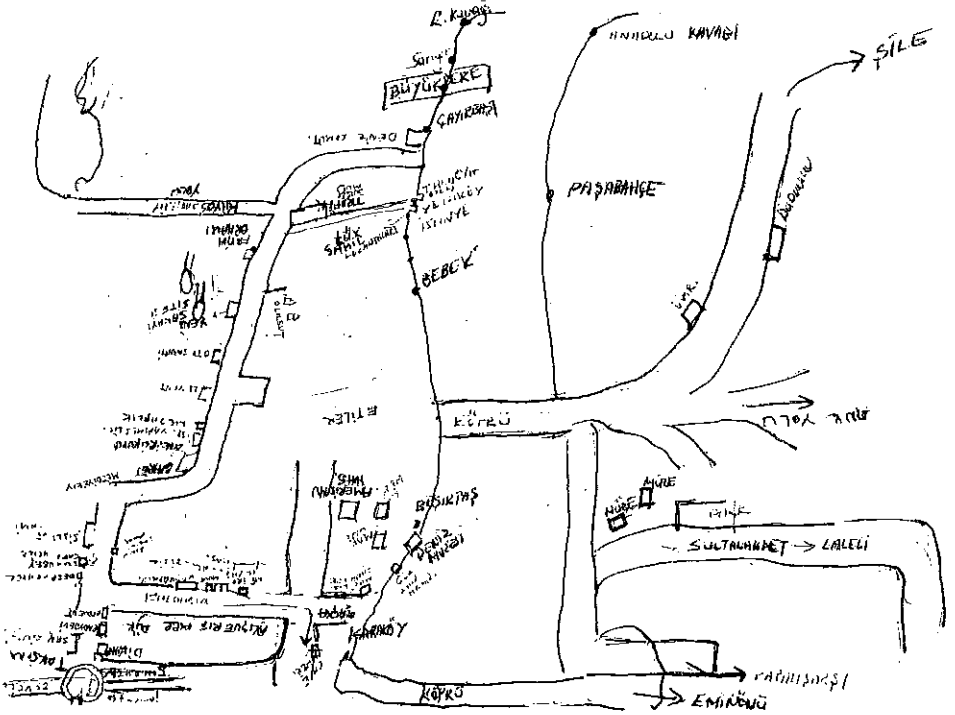
Bu haritada 46 yaşında bir mimar tarafından çizilmiştir. denek 18 yıldır İstanbul'da yaşamakta olup Fatih'te oturmaktadır. İşyeri Fındıklı'dadır ve denek'in günlük yaşamı bürosu ile evi arasında geçmektedir. Haritada İstanbul'u keskin hatlarla çizmiş olması büyük bir ihtimalle denek'in mesleğine bağlanabilir. Haritada belirtilen elementler denek'in günlük yaşantısının geçtiği ve tecrübelerinin oluştuğu kesimlerdir. Boğaz Köprüsü belki de günlük tecrübesi dışında oluşu nedeniyle belirgin bir element değildir. Harita ağ harita (Network map) niteliğindedir, yollar üzerinde semtler ve yer belirten simgeler tesbih tanesi gibi dizilmiştir. Yer belirten simgeler Aksaray-Sultanahmet arasında yoğunlaşmıştır. denek'in iyi bildiği yollar dışındakiler özellikle bağlantısız halde-dir (Örnek : Boğaz Köprüsü yolu).

HARİTA : 2

HARİTA : 3

Bu haritada 44 yaşında İstanbul doğumlu üniversite mezunu erkek öğretmen tarafından çizilmiştir. denek Büyükdere'de oturup Nişantaşı'nda bir okula çalışmaktadır. Deneğin İstanbul haritası evi ile işyerinin bulunduğu Nişantaşı arasının planına benzemektedir. Deneğin günlük hayatının geçtiği Nişantaşı oldukça detaylı verilmiştir; Nişantaşı'nın cazip alışveriş merkezlerinin olduğu caddesi ve üzerinde deneğin ilgisini çeken Mudo, Metro, İlyas, Titiz, Cafe Hello ve Sony Show Room gibi giyim ve elektronik eşyalar satan mağazalar, kahveler belirtilmiştir. Şehrin, eski şehir kısmı; Eminönü, Sultanahmet, Laleli kısmı da Kadıköy tarafında belirtilmiştir. Mısırcarşısı, Kapaçarşı ve Sultanahmet'te de kognitif haritalarda olduğu gibi "ben" merkezlidir ve ağ harita özelliği taşıdığı görülmüştür.

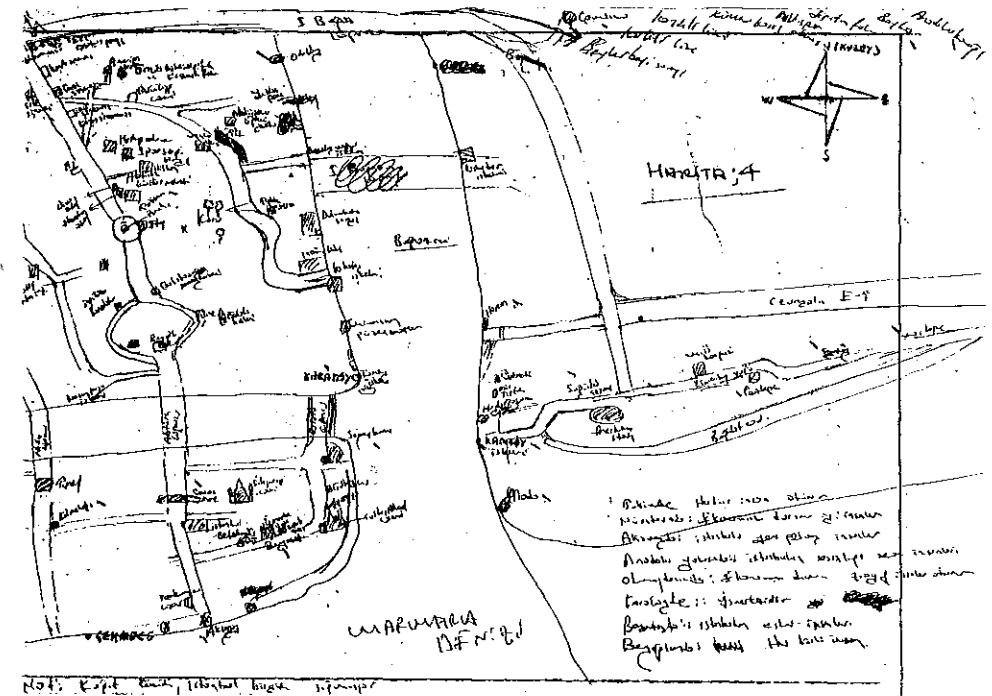

HARİTA : 3

HARİTA : 4

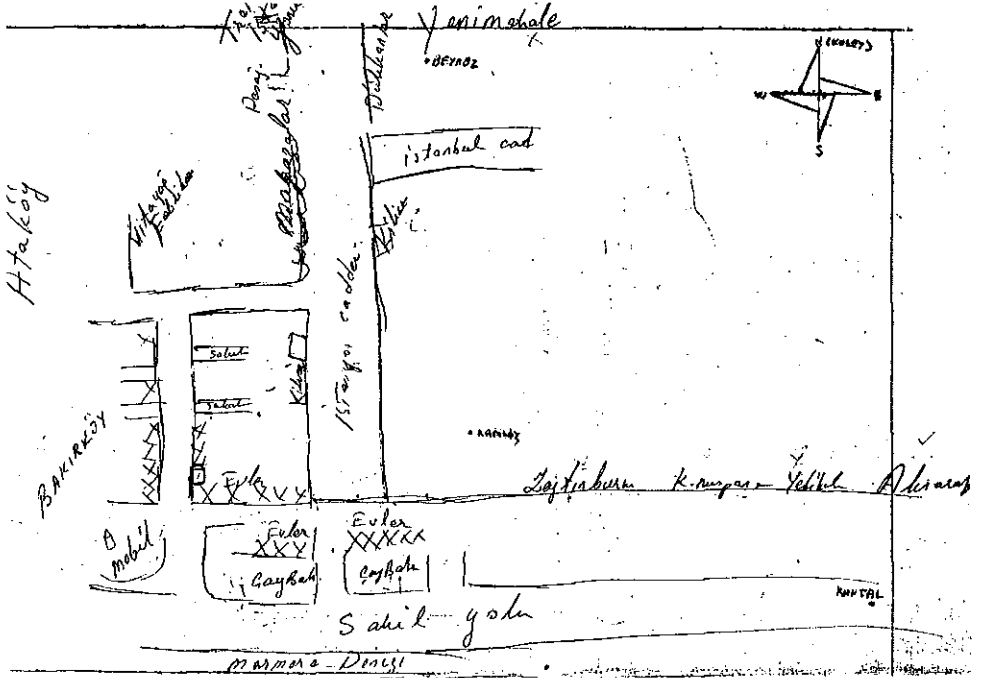
Bu harita İstanbul'da 5 yıldır oturan 22 yaşında, Marmara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi öğrencisi tarafından çizilmiştir. denegin okulu Nişantaşı'nda, ikâmet ettiği yer Okmeydanı'nda bir öğrenci yurdundadır. denek yine günlük hayatını geçirdiği okulun bulunduğu semt, Nişantaşı çevresindeki yolları, yer belirten sembelleri ve kesişme noktalarını detaylı olarak belirtmiştir. Özellikle okulu (M.Ü. Dişçilik Fakültesi) ve yurdunun bulunduğu Okmeydanı'na giden yol üzerindeki elementler zengindir, sıralıdır. Fakat haritayı çizdiği kağıda da not ettiği gibi kağıdın yetersiz olması, kaldığı yurdun haritada gösterilmemesine sebep olmuştur. İstanbul'un simgesi olarak da özellikle eğitim seviyesi yüksek olan bütün deneklerde olduğu gibi Sultanahmet'deki tarihi anıt ve binalar gösterilmiştir.

HARİTA : 4

HARİTA : 5

Bu harita 28 yaşında lise mezunu, İstanbul doğumlu, Bakırköy'de oturan ev hanımı tarafından çizilmiştir. Evi merkez olmak üzere sahil yolu, tren istasyonu açık şekilde gösterilmiştir. Günlük alışverişini yaptığı dükkan ve mağazalar belirtilmiş, sahildeki çay bahçeleri de deneğin çevresini imajında (haritasını oluşturmasında) önemli elementler olarak görülüyor. Deneğin belirttiği gibi bütün zamanını evinde geçirmesinin böyle bir imajın ortaya çıkmasına neden olabilecek sebeplerden biri olduğu düşünülebilir.

HARİTA : 5

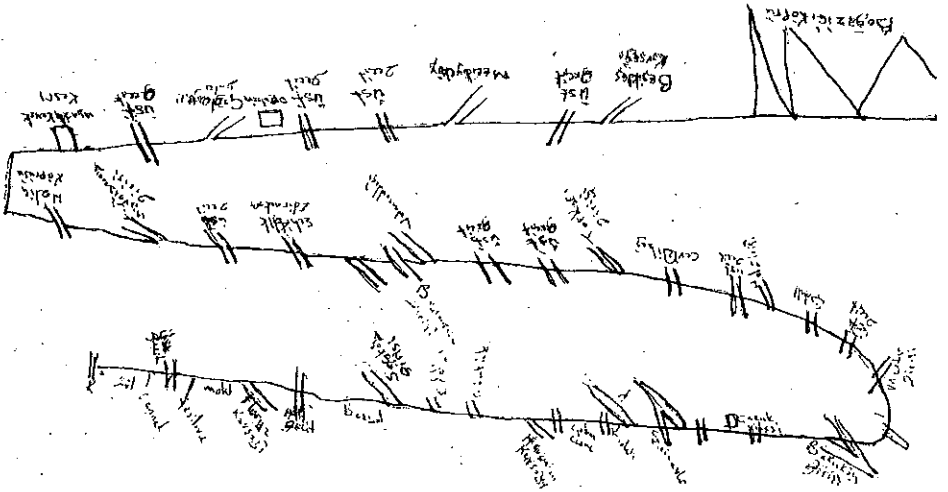
HARİTA : 7

Harita Esenler'de oturan 24 yaşında ilkokul mezunu ev hanımı tarafından çizilmiştir. denek 14 yıldır İstanbul'da ikâmet etmektedir.

Denek haritayı çizmeye evinin semti Esenler'den başlayıp, Boğaz köprüsünde bitirmiştir. Çizim S harfine benzer ve yol üzerinde denek'in bildiği, yönünü tayin ederken kullandığı üst ve alt geçitler, duraklar, semtler ve de çeşitli semtlere giriş yolları belirtilmiştir. Çizim dikkatlice incelendiğinde denek yol sapaklarını ve üst geçitleri bir yoldan diğer bir yola geçerken kullanmıştır. Örneğin, Topkapı girişinden sonraki bir üst geçitten, ikinci üst geçide geçilmiş, bu nokta Vatan Caddesine açılan kavşaktır. O yoldan devam edilmiş, Edirnekapı'dan bir üst geçitten daha geçilip Ayvansaray'dan Haliç'e inilmiştir. Yine üst geçitten diğer yola geçip Mecidiyeköy'e diğer üst geçit de denek'i Beşiktaş'a indirmiştir.

Bu çizimde denek "Nasıl Boğaz Köprüsüne Gidilir" sorusunu cevaplandırmış ve üst, alt geçitleri yol değiştirmede birer enstrüman gibi kullanmıştır.

Denek bununla adres bulma sırasında sözel tariflerde genellikle başvuru tarife benzer bir yöntemi kullanmış olduğu izlenimi vermektedir.

HARİTA : 7

TARTIŞMA

Bu araştırmanın genel problemi İstanbul'luların hızla gelişen ve fizik yapısı değişen şehirlerini nasıl algıladıklarını incelemektedir.

Lynch (1960) bireylerin yaşadığı şehri imaj ederken 5 çevre elementini kullandığını hipotez eder. Bunlar, sınırlar, yollar, semtler, kesişme yolları ve yer belirten simgelerdir. Ona göre bu elementler şehrin organize bir pattern halinde imaj edilmesine yardımcı eder.

Bu hipotez daha önce yapılan araştırmalardan farklı bir kültürde İstanbul'da (Türkiye) test edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırma Lynch'in hipotezinin kültürlerarası değerlendirilmesidir.

İstanbul'un hem tarihî hem de hızla gelişen şehir karakteri, İstanbulluların, bu şehir çevresi ile nasıl başa çıktıklarını anlamak açısından ilginç bir araştırma sahası oluşturmaktadır. Ayrıca İstanbul'un şehir planının yaygın olmaması, bunun yamsıra şehrin çeşitli semt ve kesimlerini belirten işaret levhalarının kullanılmaması, İstanbulluların çevreleriyle nasıl bir etkileşimleri olduğunu anlamak bakımından önemli bir araştırma sahası oluşturur.

Ayrıca bu araştırma İstanbulluların şehirlerini algılamak için hangi sosyal özelliklerden etkilendiklerini incelemiştir. Bu özellikler, cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, meslek, İstanbul'da oturduğu semt, oturduğu semtteki ikâmet süresi, daha önce oturduğu semtler, çalıştığı yer ve ne sıklıkla şehirde seyahat ettiği değişkenlerdir.

İstanbul diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi iç göçlerin hedefi olmuş bir şehirdir. Sonuçta şehirde yaşayan kırsal kültür kökenli bireyler, gecekonduların bölgeci oluşturmalarıdır. Bu çalışmanın diğer önemli araştırma sorusu da İstanbullu gecekonduların kültürel özelliklerinin tesirinde İstanbullu şehirlilerden ne derece farklı algıladıklarıdır.

Bu araştırma son olarak Moscovici'nin (1984) sosyal temsiller teorisini, deneklerin ortaklaşa algılamalarını inceleyerek değerlendirmiştir. Bundan sonraki kısımda her araştırma problemine göre ampirik bulgular tartışılacak ve bu sahadaki teorilere göre anlamlılığı değerlendirilecektir.

Araştırma sonuçları, İstanbullu 394 denekten yansıyan biraz fazlası tarafından Boğaz (% 62.1) ve Marmara Denizi (% 63.1) olarak algılandığı göster-

mektedir. deneklerin üçte biri Haliç (% 35.9) ve Boğaz Köprüsünü (% 32.1), yine üçte biri E-5 çevre yolunu (% 32.1) haritalarında göstermiştir. Deneklerin üçte birinden biraz fazlası Beyazıt ve Sultanahmet'i (% 36) ve Eminönü'nü (% 29.9) en yüksek frekans ile göstermiştir. Aynı şekilde deneklerin üçte biri tarafından şehirde en fazla tanınan simgeler, Sultanahmet Camii (% 36.2) ve Kapa-lıçarşı (% 36.3) olmuştur.

Diğer semt, yol, yer belirten simgeler ve odak noktalan yukanda belirtilenlerden daha düşük frekans ile imaj edilmiştir.

Görüldüğü gibi bütün bu çevre elementleri şehrin Beyazıt-Eminönü kesiminde yoğunlaşmıştır. Tarihi yer belirten simgelerden oluşan Beyazıt, İstanbul-lularca en fazla imaj edilen kısımdır. Şehrin ikinci derecede imaj edilebilen kesim Taksim merkezli, Nişantaşı-Şişli bölümü, diğer taraftan da Karaköy'e uzanan kısımdır. Bu bölümün imajına temel teşkil eden algı unsurları ise yeni modern yapılarıdır (oteller ve alışveriş mağazaları). Beyazıt ve Taksim'in, İstanbul-luların imajlarının oluştuğu önemli odak (focal) noktası fonksiyonunu gördüğü anlaşılmaktadır. denekler civar kesimlerin zihni imajını bu iki merkezden hareketle oluşturmaktadır. Kognitif haritalarda Beşiktaş, Kadıköy gibi odak noktalan daha düşük frekansla belirtilmiştir. Fakat bu odak noktalanndan somaki imajlar kaybolup gitmektedir. O halde bu merkezler, Beyazıt ve Taksim odak noktalanın fertlerin imajlarını organize etme fonksiyonunu yapamamaktadır. bu durum büyük bir ihtimalle Lynch'in ileri sürdüğü çevre elementlerinden yer belirten simgelerin yeterli olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu konuya daha ileride temas edilecektir.

Kognitif haritalarda görüldüğü gibi şehrin bu iki önemli noktası etrafındaki imaj yoğunlaşması, diğer kesimlerde kaybolmuştur. Örneğin, Topkapı çevresi, Şişli, Okmeydanı'ndan sonra imaj dağılmıştır. diğer taraftan Esenler, Sefaköy, Anadolu tarafında Ümraniye belirsiz bir halde birden ortaya çıkmıştır. Fakat bu kesimleri şehir ile bütünleştiren elementler de imajlarda yoktur.

İstanbul'luların şehirlerinin imajlarını bütün halinde organize edemeyişleri, İstanbul'un fizik yapısı ve hızlı büyüme içinde olmasıyla açıklanabilir. İstanbul'un ana odak noktası fonksiyonunu üstlenecek merkezî bir bölümü yoktur. Şehir, boğazın iki kesimine düzensiz şekilde dağılmıştır. Fracescato ve Mebane (1973) çalışmasında Milano şehrinin, Roma şehrine göre, Lynch (1960) Boston'un Jersey City ve Los Angeles'e göre yapısal olarak geniş bir merkez etrafın-

da gelişmiş şehirler olduğunu, diğerlerinin bu özellikten yoksun olması sebebiyle şehirli tarafından imaj edilemediklerini bulmuşlardır. Buna karşın daha küçük skalada İstanbul içerisinde değişik sosyal karakteriyle algılanabilecek merkezlerin, İstanbul'da henüz oluşmadığı anlaşılmaktadır. Böyle bir çevre yapılaşması olabilseydi, örneğin Kadıköy-Beşiktaş, daha düşük seviyede de Bakırköy böyle bir oluşuma adaydılar, şehirli bu odak noktaları etrafında imajlarını oluşturabilir ve şehri organize bütün halinde algılayabilirlerdi. Fakat bu mekânlarda çevre elementlerinin yeterli miktarda olmayışı (özellikle yer belirten simgeler olmadığı hipotez edilebilir) bu sonuca götürmüştür. Nitekim Lynch (1960) Los Angeles; Francescati ve Melbane (1973) Roma; Milgram (1976) Paris ve Milgram (1984) New York'ta yaptığı çalışmalarda bu şehirlerin çevre yapısının şehirli tarafından imajlarını oluşturabilecek farklı özelliklere sahip peyk şehir veya odak noktalarının olduğunu rapor etmektedir.

İstanbul son 30 yıldır kırsal kesimden gelen göçlerle nüfusu 700 binlerden bugün 6 milyona yaklaşmıştır. Bu devrede yıllık göçmen sayısı 200 bini bulmuştur (Yavuz, Kelleş ve Giray, 1978). Bu durum sırasıyla İstanbul'un yapısal olarak süratle değişmesine yol açmış, yeni yerleşim birimleri ortaya çıkmış ve üstelik estetik seviyede de şehirde kırsal değerler ağırlığını hissettirmiştir. Sonuçta bu durum yukarıda sözü edilen güçlü karakteri olan peyk merkezlerin İstanbul'da oluşmamasına sebep olduğu söylenebilir. Kognitif haritalarda gözlenen İstanbul'un kara tarafında sınırlarının olmayışı da şehrin bu hızlı gelişmesiyle açıklanabilir.

Sonuçta bu araştırma Lynch'in (1960) sınır, yol, kesişme noktası, semt ve yer belirten simgelerle çevre elementlerinin bireylerce çevrelerini imaj ederlerken kullanılır, hipotezine destek vermektedir.

Kognitif haritaların analizinden çıkan en ilginç sonuç İstanbul'un tarihî bakımdan önemli semti Süleymaniye Camii'nin ve semtinin çok az (23) denek tarafından haritalarda belirtilmesidir. Haritalarda görülmeyen bir diğer element de Topkapı Surları'dır (15 denek göstermiştir).

Süleymaniye Camii, Mimar Sinan tarafından yaklaşık 300 yıl önce yapılmış ve İstanbul'un da en büyük camisidir. Topkapı Surları da Bizans döneminde yapılmış ve asırlar boyunca İstanbul'da var olan önemli simgedir. Fakat özellikle bu iki tarihî yer belirten simge İstanbulluların şehir imajında yer almamaktadır.

Bu sonuç Lynch'in çevre elementleri hipotezi ile açıklanabilir. Lynch şehrin çeşitli kısımlarının bütün bir patern olarak imaj edilebilmesi için beş çevre elementinden faydalanmaktadır. Bu noktalar bireye şehirde hareket ederken referans noktası oluşturur. Süleymaniye Camii ve çevresinin bugünkü konumu dikkate alındığında, camii-yol odak noktası elementlerinin eksik olduğu görülebilir. Camii'ye giden yollar son derece dardır ve bilinen ana yollardan herhangi birisi (örneğin; Beyazıt-Aksaray) ile merkeze kolaylıkla çıkış Süleymaniye'den de herhangi bir merkeze kolaylıkla çıkış yapılamaz. Camii'nin bulunduğu yer şehrin adeta kör bir noktasıdır. Dolayısıyla Camii ve civarındaki tarihî yapılar şehrin imajı ile fonksiyonel olarak bütünleşmemiştir.

Aym şekilde, Topkapı surları da Lynch'in diğer çevre elementleri ile pekiştirilerek şehirde bütünlük sağlanmamıştır. Topkapı surları boyunca akan yol, bilinen sahil yoluna bağlanmaktadır, fakat fonksiyonel olarak surlar şehir hayatında yoktur. Buradan, surların şehrin diğer merkezleri ile fonksiyonel olarak bütünleşemediği anlaşılmaktadır.

Bu bulgular Lynch'in hipotezinde yeni bir tartışma ortamı ortaya çıkarmaktadır. Yol, sınır, odak noktası, semt ve yer belirten simge gibi beş elementin sadece birinin mevcut olması şehrin bütünlük içinde imaj edilmesine yetmeyebilir. Bu araştırmada, Beyazıt ve Taksim örneğinde görüldüğü gibi bütün çevre elementlerinin birkaçının veya tamamının beraberce olması o mekânların realiteye uygun algılanmasına sebep olabilmektedir.

Tabii bu araştırma hangi çevre elementinin şehrin bir mekânının algısında daha etkindir sorusuna cevap veremez. Ayrıca bir mekânın sosyal özellikleri veya diğer çevre özellikleri, çevre elementlerinin bazılarının var olması o çevrenin imajı ile bütünleşmesine yetebilir. Örneğin, eğlence veya rekreasyon fonksiyonu olan bir dereceye kadar yol elementinin var olmasına gerek olmayabilir. Tabii bu ifadeler birer spekülasyon olarak kabul edilmeli ve bunların test edilmesi, sonraki araştırmaların hipotezleri olmalıdır.

Bu araştırma bulgularının Bryne'nın (1982) ağ haritası ve vektör haritası modeline göre durumu ise, şehirdeki hareket (locomotion) ile vektör haritasının ortaya çıktığı sonucudur. Nitekim deneklerin daha az seyahat ettikleri veya bildikleri semt veya yer belirten simgeleri, özellikle Anadolu Yakası sahilindeki semtleri bir ipe dizili mekânlar olarak haritalarda göstermişlerdir. Bu arada deneklerin iyi bildikleri mekânlar, örneğin evinin bulunduğu semt ve çalıştığı semt

çok detaylı ve büyütülerek imaj edilmiştir. Milgram (1976) ve Bryne'in (1982) bulduğu gibi bu araştırmada da denekler egosantrik veya ev yönelimli (home-ward) dirler. Deneklerin günlük hareketinin geçtiği mekânların haritalarda büyütülerek detaylı gösterilmesi ve yine haritalarda gözlenen bilinmeyen mekânların veya uzun monoton yolların oran olarak kısa gösterilmesi Bryne'in (1982) ağ (network) ve vektör (vector) haritaları modeline uygundur.

DENEKLERİN SOSYAL ÖZELLİKLERİNİN İSTANBUL İMAJINA ETKİSİ

Kognitif haritaların analizinde cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, oturulan semt, ikâmet süresi ve İstanbul'daki seyahat sıklığı değişkenlerinin etkisi incelenmiştir. Bunlardan deneğin gecekondulu ve şehir kesiminde oturması değişkeni İstanbul imajında önemli değişken olarak ortaya çıkmıştır ve bu sonuçlar daha sonraki bölümde ayrıca tartışılacaktır. deneklerin gecekondulu ve şehirliliğinin yanında eğitim seviyesi, İstanbul'da sık seyahat etmesi değişkenleri İstanbul'un kognitif haritalarının realiteye uygun olmasında ve önemli değişkenlerdir. Eğitim seviyesi yüksek deneklerin ve İstanbul'da sık seyahat eden deneklerin İstanbul haritasını beş çevre elementi bakımından daha detaylı ve realiteyle benzer olarak çizdikleri görülmüştür.

Eğitim seviyesi değişkeninin etkili olması belki de deneklerin şehirdeki elementleri, görsel algı yanında dolaylı tecrübeleri denilen, sözel veya basılı kaynaklarından elde edilen malumatla beslemesidir. bu deneklerin şehirdeki elementlere farklı anlam kazandırdıkları, dolayısıyla şehrin imajını, bu anlamlar vasıtasıyla daha iyi bütünleştirdikleri düşünülebilir. Belki de İstanbul şehri batı şehirlerinde olduğu gibi (örneğin, Londra, Paris) yaygın olarak çevre işaret levhaları ile donatılıysa ve toplu taşıma organizasyonunu sağlayan kuruluşlar da şehre servis verdikleri yerleri kognitif harita tipinde gösteren planları şehirlilerin hizmetine sunmuş olsalardı belki de kognitif haritalarda eğitim değişkeninin yüksek seviyede etkinliği daha orta seviyede olabilirdi. Tabii böyle bir soru şimdiki araştırma tarafından cevaplandırılmaz, bu daha sonraki araştırmaların görevi olmalıdır.

Eğitim seviyesindeki fark belki de deneklerin çevreyi imaj ederken ki kullandıkları kognitif sitlelerindeki farklılığa işaret etmektedir. Bu konuya ileride tekrar dönülecektir.

Deneklerin şehirdeki seyahat sıklığının önemli değişken olarak ortaya çıkması, deneklerin hareket-tecrübesi (locomation experience) ile açıklanabilir. Şehrin değişik mekânlarında daha sık seyahat eden denekler daha fazla mekânları görme ve öğrenme fırsatı bulacaklardır. Böyle bir durum şehri bütün bir paftanı olarak imaj etmelerine sebep olmuştur. Bu sonuç daha önceki araştırmaların (Bryne, 1982; Pailhous, 1984) verileri ile paralellik göstermektedir. Örneğin, Bryne'in (1982) sık seyahat eden denekleri seyahat ettikleri mekânların vektör haritasını daha iyi çizebilmişler ve ağ haritasında da yollarını realiteye uygun yerleştirebilmişlerdir. Pailhous (1984) aym coğrafi sahada 6,5 saat araba süren şoför denekleri, 2,5 saat araba kullananlara göre daha detay imaj oluşturmuşlardır.

GECEKONDULULARIN İSTANBUL İMAJI

Kognitif haritalarda gecekondulu denekler şehirli deneklere göre anlamlı farklılıklar göstermişlerdir. Haritadaki elementler daha sınırlıdır (% 30.2 şehirli, % 19.7 gecekondulu) ve realiteden daha farklıdır. İstanbul'un denizden sınırlarıyla algılama oranları da düşüktür ve gecekondulularda şehrin imajı diğer kesimleriyle bütünlük içinde olmayıp, dağınık haldedir. Gecekondulu deneklerin, şehirli deneklerden en önemli farklılıkları gecekonduluların harita çizimlerinde kendi yaşadıkları semti ve çalıştıkları semti detaylı çizimeleridir. Gecekonduluların İstanbul'u genelde buldukları semtten başlayıp, düzgün bir hat halinde ya Eminönü'nde veya Beşiktaş'da denizde sonlandırdıkları görülmektedir (Ümraniye'de oturanlar da Boğaz'ı, Eminönü'nü, Beyazıt'ı çizimlerinde göstermişlerdir).

Haritalar incelendiğinde gecekondulu deneklerin şehirli deneklere göre çevrelerini imajda değişik bir kognitif tarz kullandıkları görülebilir. Gecekondulular çevrelerini algılayarak sözlü adres tariflerinde kullanılan metoda benzer bir çevre imajı geliştirmişlerdir. Bu durum en tipik olarak Harita 6 ve 7'de görülebilir. Haritalarda çizim hedef mekân ile yaşadıkları muhit arasındaki uzun düz bir hattı ibaret olup, hat üzerinde çeşitli duraklar, üst geçitler gösterilmiştir. Özellikle, harita 7'de gecekondulu kadın denek Topkapı'dan Vatan Caddesi'ne iki üst geçit yardımıyla gidiyor, yine bu noktadan bir üst geçitle Haliç'e iniyor, oradan Unkapam ve alt geçit ile Mecidiyeköy'e ulaşıyor. Gecekonduluların çevreleri

ile etkileşimde kullandıkları bu kognitif tarz kırsal kesimde kullanılanları hatırlatmaktadır ve gecekonduluların İstanbul'la etkileşimlerinde bu tarzı korudukları gözlenmektedir. Gecekondulu deneklerin bir kısmı yer belirten simge olarak; duraklar, üst geçitler vs. gibi elementleri kullanmışlar. Bu durum, şehirli deneklerde farklı simgelerden oluşmaktadır (Örneğin; Kapalıçarşı, Sultanahmet vs.). Böyle bir sonuç belki de o çevre objeleri ile gecekonduluların yeterli iletişim kuramadıkları ve onlara henüz anlam kazandıramadıklarını ifade etmektedir.

Sonuçta, bu araştırmanın neticelerinin anlamlılığı Lynch'in teorisi bakımından aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Sınır, yol, semt, kesişme noktası ve yer belirten simgeler bireylerin yaşadıkları çevre ve mekânı bütün olarak algılamada önemli çevre elementleridir. İmajların oluşmasında bu çevre elementlerinin bütünü veya bir kısmının bir mekân içinde olması o mekânın sosyal veya fizik fonksiyonuna da bağlı olduğu söylenebilir. Bu çevre elementleri yanında çevreyi algılayan ve imajim oluşturan bireyin sosyal özellikleri (örneğin, gecekondulu veya şehirli olması) ve bunun sonucu ferdin çevresiyle ilişkisinde kullandığı kognitif tarzı veya stili de önemli bir değişkendir. Bu yaklaşım metateorik seviyede ayrıca Lewin'in (1951) saha teorisi (field theory) ile paralellik içersindedir. Lewin'e göre ferdin davranışı, ferdin özelliklerinin (kendisi) ve davranışının ortaya çıktığı çevrenin fonksiyonudur ($B = F(P, E)$).

Bu araştırmanın sonuçlarının Moscovici'nin (1984) sosyal temsil teorisinin değerlendirilmesi bakımından anlamlılığı vardır. Daha önce tartışıldığı gibi İstanbul'luların zihnindeki şehir imajı, huni şeklindeki su yolu ile aynılan ve Beyazıt ile Taksim'i merkez alan kognitif bir yapıdır. Beyazıt tarihî, Taksim ve çevresi ise modern yeni İstanbul'dur. Yine daha önce tartışıldığı gibi şehre yeni göç eden gecekonduluların bu imajı şehirlilerle paylaşmadıkları görülmektedir bir kısmı şehrin imajını şehirlilerle, aynı anlamda paylaşmaya dayanmaktadır. Bu şehirliler ile gecekonduluların şehirdeki çeşitli objeleri tarih ve günümüz fonksiyonu açısından anlamım paylaşmaya prosesidir. Bu durum sonuçta bütününde şehirliyi birbirine bağlayan kolektif kültür oluşmasına neden olabilir.

Bu araştırma kullanılan metodoloji bakımından Moskovici'nin sosyal temsiller hipotezini doğrudan test edememekle beraber İstanbulluların müşterek şehir imajlarını araştırmıştır. Sosyal temsiller hipotezini araştırmak için şehirdeki çeşitli mekân ve objelerin şehirlilerce taşıdığı anlam ve fonksiyonun uygun me-

todojoloji ile araştırılması gerekir. Bu görev bundan sonraki araştırmaların konusu olmalıdır.

Bu araştırmada kullanılan harita çizimi tekniği yöntemi, diğer araştırma teknikleriyle de desteklenmelidir (Zavalloni'nin (1971) ve Arkonaç'ın (1989) başarıyla uyguladığı Odaklaştırılmış İşcebakiş Tekniği). Özellikle düşük eğitim seviyeli ve bir kısım gecekondulu deneklerin harita çiziminde güçlük çektikleri gözlenmiştir. Pilot çalışma sonucunda bu güçlüğün üstesinden gelmek için çeşitli çevre elementlerinin çizimi sırasıyla istenmiştir. Fakat İstanbul gibi geniş skaladaki bir şehir mekânının standart büyüklükte bir kağıda çizilmesi denekler tarafından zor bulunmuştur (Bunu önlemek için bir kısım denekler iki kağıda çizmişlerdir) ve bunun sonucu ihtimaldir ki haritada bazı elementler gösterilememiştir. Gelecekteki araştırmalar şehri parçalara ayırıp, deneklerden tek tek bölgelerin haritasını çizmelerini istemek yoluyla şehirin imajım daha detaylı inceleyebilir.

Bu araştırmanın şehir planlama ve mimarisi bakımından pratik anlamlılığı: şehrin imaj edilebilirliğini sağlamak için planlamanın, çevre elementlerini insanı da içine alacak bir bütünlükte yapılması gerekmektedir. Daha önce tartışıldığı gibi çeşitli sosyal fonksiyonlara sahip odak noktası niteliğindeki merkezlerin gelişmesi tenbih edilmelidir. Ayrıca özellikle şehre karakter veren Süleymaniye Camii ve çevresi, Surlar gibi tarihi yapıların şehirle bütünlüğünü sağlamak için çevre elementleri kullanılmalıdır.

K A Y N A K L A R

- Altman, I. ve Chemers, M. (1984). *Culture and Environment*. Cambridge University Press. New York.
- Anderson, J.R. (1983). *The Architecture of Cognition*. Harvard Univ. Press. London.
- Appleyard, D (1970). *Style and Methods of Structuring a City*. *Environment and Behavior*, 2, 100-118.
- Appleyard, D. (1976). *Planning a Pluralist City*. M.I.T. Pres.. Cambridge, Mass.
- Arkonaç, S. (1989). *İstanbul şehirli ve İstanbul Gecekondulu Grupların Gruplararası davranış ortamında kendilerine ve birbirlerine dair sosyal algıları ve bu grupların Sosyal Değişme Eğilimleri*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ed. Fak. Psikoloji Bölümü. İstanbul.

- Ayvahoğlu, N. (1981). **Helpfulness in Cities and Towns : A Cross-cultural Study of the Relationship Between Urbanization and Social Behaviour in Turkey.** Unpublished Ph. D. Dissertation, The University of St. Andrews, St. Andrews (Britain).
- Bartlett, F.C. (1950). **Remembering.** Cambridge University Press. Cambridge, England.
- Bryne, R.W. (1979). Memory for Urban Geography. **Quarterly Journal of Experimental Psychology**, 31, 147-154.
- Bryne, R.W. (1982). Geographical Knowledge and Orientation. in A. Ellis (Ed.) **Normality and Pathology in Cognitive Functions.** Academic Press, London.
- Bryne, R.W. ve Salter, E. (1983). Distances and Directions in the Cognitive maps of the Blind. **Canadian Journal of Psychology** 37 (2), 293-299.
- Canter, D. (1975). Distance Estimation in Greater London. **S.S.R.C. Report**, University of Surrey. Surrey, England.
- De Jonge, D. (1962). Images of Urban Areas, Their Structures and Psychological foundations. **Journal of the American Institute of Planners**, 28, 266-276.
- Downs, R.M. and Stea, D (1973). **Image and Environment: Cognitive mapping and Spatial Behavior.** Aldine Publishing Co. Chicago.
- Francescato, D. ve Mebane, W (1973). How Citizens View Two Great Cities: Milan and Rome, In Downs, R.M. and Stea, D. (Eds). **Image and Environment Cognitive Mapping and Spatial Behavior.** Aldine Publishing Co. Chicago.
- Golledge, R.G. ve Zannaras, G. (1973). Cognitive Approaches to Analysis of Human Spatial Behavior. In W.H. Ittelson (Ed.). **Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior.** Aldine Press Co. Chicago.
- Karan, P.P., Bladen, W.A. ve Singh, G (1980). Slum Dwellers 'and Squatters' Images of the City. **Environment and Behavior.** Vol. 12, 1, 81-100.
- Karpat, K (1976). **The Gecekondü; Rural Migration and Urbanization.** Cambridge Univ. Press. Cambridge.
- Lee, T.R. (1973). Psychology and Living Space. In Downs, R.M. and Stea, D. (Eds.). **Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior.** Aldine Pub. Co. Chicago.
- Lewin, K. (1950). **Field theory in Social science.** Harper Pub. new York.
- Lynch, K. (1960). **The Image of the City** M.I.T. Press, Cambridge mass.
- Milgram, S (1976). Psychological Maps of Paris. In Proshansky, H.M., Ittelson, W.H. and Rivlin, L.G. (Eds.) **Environmental Psychology.** 2nd Ed. Holt, Rinehart and Winston Pub., New York.

- Milgram, S. (1984). *Cities as Social Representations*. In Farr, R.M. and Moscovici, S. (Eds.). *Social Representations*. Cambridge Univ. Press. London.
- Neisser, U (1976). *Cognition and Reality*. W.H. Freeman, San Francisco.
- Orleans, P (1973). *Differential Cognition of Urban Residents; Effects of Social Scale on Mapping*. In Downs, R.M. and Stea, D. (Eds.). *Image and Environment : Cognitive Mapping and Spatial Behavior*. Aldine Pub. Co. Chicago.
- Pailhous, J (1984). *The representation of Urban Space; its development and its role in the Organizations of Journeys*. In Farr, R.M. and Moscovici, S. (Eds.). *Social Representations*. Cambridge Univ. Press. London.
- Yavuz, F., Keleş, R. ve Geray, C (1978). *Urbanism : Problems, Applications and Policy*. Ankara Ün. Yayını, Ankara.
- Zavaloni, M (1971). *Cognitive Processes and Social Identity Through Focused Introspection*. *European Journal of Social Psychology*, 1, 235-260.